

LATVIJAS REPUBLIKAS SATVERSMES TIESA

SPRIEDUMS

Latvijas Republikas vārdā
Rīgā 2021. gada 4. novembrī
lietā Nr. 2021-05-01

Satversmes tiesa šādā sastāvā: tiesas sēdes priekšsēdētāja Sanita Osipova, tiesneši Aldis Laviņš, Gunārs Kusiņš, Daiga Rezevska, Jānis Neimanis, Artūrs Kučs un Anita Rodiņa,

pēc Administratīvās rajona tiesas pieteikuma,

pamatojoties uz Latvijas Republikas Satversmes 85. pantu un Satversmes tiesas likuma 16. panta 1. punktu, 17. panta pirmās daļas 9. punktu, 19.¹ un 28.¹ pantu,

rakstveida procesā 2021. gada 5. oktobra tiesas sēdē izskatīja lietu

„Par Civillikuma 242. panta 5. punkta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 96. un 110. pantam”.

Konstatējošā daļa

1. Saeima 2015. gada 29. oktobrī pieņēma likumu „Grozījumi Civillikumā”, kas stājās spēkā 2015. gada 3. decembrī. Ar šā likuma 18. pantu jaunā redakcijā tika izteikts Civillikuma 242. pants.

Kopš šo grozījumu stāšanās spēkā Civillikuma 242. panta 5. punkts (turpmāk – apstrīdētā norma) noteic, ka par aizbildņiem nevar būt personas, kuras sodītas par noziedzīgiem nodarījumiem, kas saistīti ar vardarbību vai vardarbības piedraudējumu, (turpmāk arī – vardarbīgi noziedzīgi nodarījumi) – neatkarīgi no sodāmības dzēšanas vai noņemšanas.

2. Pieteikuma iesniedzēja – Administratīvā rajona tiesa (turpmāk arī – Pieteikuma iesniedzēja) – uzskata, ka apstrīdētā norma neatbilst Latvijas Republikas Satversmes (turpmāk – Satversme) 96. un 110. pantam.

Pieteikuma iesniedzējas izskatīšanā ir administratīvā lieta (turpmāk arī – šīs lietas pamatā esošā administratīvā lieta) par tāda bāriņtiesas lēmuma atcelšanu, ar kuru atzīts, ka pieteicēja lietā neatbilst aizbildņa pienākumu pildīšanai, jo 1996. gada 4. jūnijā sodīta par zādzību un huligānismu, proti, vardarbīgu noziedzīgu nodarījumu, kas izdarīts 15 gadu vecumā. Sodāmība tikusi dzēsta. Informācija par sodāmību bāriņtiesai kļuvusi zināma, kad pieteicēja un viņas laulātais uzsākuši procesu, lai iegūtu adoptētāja statusu.

Pieteikuma iesniedzēja norāda, ka no Satversmes 110. panta valstij izriet pienākums aizsargāt aizbildnības tiesības un tādu ģimeni, kurā vecāku un bērnu attiecības izveidojušās, ieceļot bērnam aizbildni. Turklāt šī norma ietverot valsts pienākumu palīdzēt bērniem, kas palikuši bez vecāku gādības, un aizbildņa iecelšana esot viens no veidiem, kā šis pienākums tiek īstenots. Savukārt no Satversmes 96. panta izrietot valsts pienākums citstarp aizsargāt personas tiesības veidot un attīstīt attiecības ar citiem cilvēkiem. Līdz ar to ierobežojums, kas liedz personai iegūt aizbildņa statusu, esot vērtējams abu minēto Satversmes normu kontekstā. Personas centieni uzņemties atbildību par bērniem, kas palikuši bez vecāku gādības, un šādu bērnu aprūpi esot uzskatāmi par vienu no privātautonomijas izpausmes formām. Taču šie jautājumi risināmi, ievērojot bērna vislabāko interešu prioritātes principu.

Satversmes 96. un 110. pants negarantējot tiesības izveidot ģimeni, kļūstot par bērna aizbildni. Tomēr personai esot tiesības pretendēt uz aizbildņa statusa iegūšanu, lūdzot kompetentu iestādi izvērtēt personas atbilstību likumā paredzētajiem kritērijiem. Ja likumā ietvertie kritēriji automātiski izslēdz kādu personu no šā procesa, tad tiekot ierobežotas personas tiesības pretendēt uz aizbildņa statusu.

Valstij esot pienākums radīt gan tiesisko regulējumu, gan institūcijas, kas palīdz nodibināt ģimeni, citstarp arī aizbildnības īstenošanas ietvaros. Šajā aspektā valstij esot jāsamēro bērna interešu aizsardzība un iespēja izveidot ģimeni aizbildnības īstenošanas ietvaros. Satversmes 110. pants liedzot valstij likt nepamatotus, nesamērīgus un diskriminējošus ierobežojumus aizbildņiem.

Pieteicēja šīs lietas pamatā esošajā administratīvajā lietā esot laulāta, viņas laulātais esot ieguvis bērnu aizbildņa statusu, un potenciāli aizbilstamie bērni faktiski jau pusgadu dzīvojot pieteicējas ģimenē. Tomēr tikai pēc aizbildnības

apstiprināšanas pieteicēja kā bērnu vecāks spētu patstāvīgi, tiesiski darboties, nodrošinot bērna tiesību un interešu īstenošanu. Aizbildnība nodrošinātu efektīvāku bērna tiesību īstenošanu un ģimenes juridisko aizsardzību.

Apstrīdētajā normā ietvertais pamattiesību ierobežojums esot noteikts ar likumu. Šim ierobežojumam esot leģitīms mērķis – citu cilvēku tiesību aizsardzība un sabiedrības tikumības un labklājības aizsardzība. Likumdevējs esot mēģinājis gan novērst potenciālos draudus bērna drošībai, gan ierobežot bērnu saskarsmi ar personām, par kuru spēju radīt bērniem pareizu priekšstatu un attieksmi pret sabiedrībā vispārpieņemtajām vērtībām un spēkā esošajām tiesību normām pastāv šaubas.

Apstrīdētajā normā ietvertā absolūtā aizlieguma piemērošana praksē nodrošinot to, ka persona, kura sodīta par vardarbīgu noziedzīgu nodarījumu, ikdienā neaprupē bez vecāku gādības palikušus bērnus un neuztur ar tiem tiešus kontaktus. Tādējādi šis aizliegums, ciktāl tas ir vērsts uz bērna interešu nodrošināšanu un ciktāl likumdevēja prezumpcija ir pareiza, esot leģitīmo mērķu sasniegšanai piemērots līdzeklis.

Taču konkrētajā gadījumā šis likumdevēja izraudzītais līdzeklis neesot samērīgs, jo ierobežojuma leģitīmo mērķi varot sasniegt ar citiem, mazāk ierobežojošiem līdzekļiem, proti, īstenojot Civillikuma 240. pantā un Bāriņtiesu likuma 29. pantā noteikto bāriņtiesas kompetenci individuāli izvērtēt potenciālo aizbildni. Par mazāk ierobežojošu līdzekli varot uzskatīt arī, piemēram, tāda konkrēta termiņa noteikšanu, kam jābūt pagājušam pēc noziedzīga nodarījuma izdarīšanas, lai persona varētu kļūt par aizbildni. Turklāt uz bērna vislabāko interešu nodrošināšanu esot vērsta ne tikai bērna pasargāšana no vardarbības, bet arī aizbildnības nodibināšana, ar ko atbilstoši bērna vislabākajām interesēm tiekot veicināts tas, lai bērns uzaugtu ģimenē un iegūtu tiesisku aizsardzību ģimenes attiecību ietvaros.

Apstrīdētajā normā ietvertais pamattiesību ierobežojums esot absolūts aizliegums. No apstrīdētās normas izstrādes materiāliem izrietot, ka šāds aizliegums noteikts pēc analogijas ar Bērnu tiesību aizsardzības likuma 72. pantu un līdzīgu prasību, kas Civillikuma 163. panta ceturtajā daļā izvirzīta adoptētājiem. Pieteikuma iesniedzēja uzskata, ka atbilstoši labas likumdošanas principam likumdevējam bija jāsniedz atsevišķs pamatojums tam, ka aizbildņi atrodas vienādos un salīdzināmos apstākļos ar personām, uz kurām attiecas iepriekš minētās likumu normas.

Vardarbīgi noziedzīgi nodarījumi pēc to sastāva esot ļoti daudzveidīgi. Tādējādi likumdevējs esot absolūto aizliegumu attiecinājis uz ļoti plašu dzīvē iespējamu nodarījumu loku, tos nešķirojot pēc smaguma, nozīmīguma un citiem apstākļiem. Tāpat no apstrīdētās normas izstrādes materiāliem neesot gūstams apstiprinājums tam, ka likumdevējs būtu izvērtējis, vai patiešām katrā gadījumā vardarbīga noziedzīga nodarījuma izdarīšana ir pamats aizliegumam kļūt par aizbildni. Citstarp likumdevējs neesot vērtējis, vai laika gaitā personības iezīmes, arī agresijas un vardarbības kontekstā, paliek tik nemainīgas, lai varētu uzskatīt, ka visos gadījumos, kad persona ir sodīta par vardarbīgu noziedzīgu nodarījumu, pastāv augsts risks, ka tā arī nākotnē varētu rīkoties vardarbīgi.

Ierobežojuma neatbilstība samērīguma principam esot jo īpaši konstatējama tādos gadījumos, kad persona vardarbīgu noziedzīgu nodarījumu izdarījusi, būdama nepilngadīga. Pētījumi rādot, ka lielākā daļa nepilngadīgo likumpārkāpēju pāraug antisociālo uzvedību līdz tam laikam, kad ir sasnieguši pieaugušā vecumu.

Lielāks sabiedrības ieguvums esot saskatāms individuālas izvērtēšanas gadījumā. Tādējādi sabiedrības intereses tiekot aizsargātas līdzvērtīgā kvalitātē un individuālas izvērtēšanas sistēma ļaujot arī pilnīgāk sasniegt Apvienoto Nāciju Organizācijas 1989. gada 20. novembra Bērna tiesību konvencijas (turpmāk – Bērna tiesību konvencija) 40. panta pirmajā daļā minētos mērķus – reintegrāciju un kļūšanu par pilnvērtīgu sabiedrības locekli.

3. Institūcija, kas izdevusi apstrīdēto aktu, – Saeima – norāda, ka apstrīdētā norma atbilst Satversmes 96. un 110. pantam.

Apstrīdētajā normā ietvertais pamattiesību ierobežojums esot paredzēts, lai noteiktu tādas aizbildnības ierobežojumus, kas bērnu drošības interesēs maksimāli novērstu iespējamību, ka bērns, kurš palicis bez vecāku gādības, aizbildnības rezultātā nonāktu tādas personas ietekmē, kura jau iepriekš ir pastrādājusi vardarbīgu noziedzīgu nodarījumu. Apstrīdētā norma esot daļa no kopējās sistēmas, kas izveidota bērnu aizsardzībai no vardarbības.

Apstrīdētā norma neierobežojot personas tiesības uz privātās dzīves neaizskaramību. Saeima neapstrīd to, ka noteiktos gadījumos apstrīdētajā normā ietvertais aizliegums var ierobežot personas pamattiesības, tomēr uzskata šādu ierobežojumu par samērīgu.

Apstrīdētajā normā ietvertais pamattiesību ierobežojums esot noteikts ar likumu, un tā mērķis esot aizsargāt citu cilvēku – bērnu – tiesības. Pieņemot apstrīdēto normu, likumdevējs esot ievērojis Bērna tiesību konvencijas 19. panta

pirmajā daļā noteikto pienākumu aizsargāt ikvienu bērnu no vardarbības. Apstrīdētā norma nodrošinot, ka persona, kura sodīta par vardarbīgu noziedzīgu nodarījumu, – neatkarīgi no sodāmības dzēšanas vai noņemšanas – nedrīkst kļūt par aizbildni. Tādējādi likumdevēja izraudzītais līdzeklis esot piemērots leģitīmā mērķa sasniegšanai.

Apstrīdētajā normā noteiktais pamattiesību ierobežojums neesot uzskatāms par absolūtu, jo tas attiecoties tikai uz tādām personām, kas izdarījušas noteikta veida noziedzīgus nodarījumus. Nepastāvot alternatīvi līdzekļi, ar kuriem apstrīdētajā normā ietvertā pamattiesību ierobežojuma leģitīmo mērķi varētu sasniegt līdzvērtīgā kvalitātē. Neesot iespējams garantēt to, ka persona, kura agrāk izdarījusi vardarbīgu noziedzīgu nodarījumu, patiešām neapdraudēs bērnu. Pat viena bērna pakļaušana potenciālam vardarbības riskam neesot pieļaujama. Likumdevējs esot apzinājies to, kādā veidā un pēc kādiem kritērijiem atbilstoši personas vai sabiedrības interešu apdraudējuma raksturam un kaitīgumam iedalāmi noziedzīgi nodarījumi un ka tieši ar vardarbību vai tās piedraudējumu saistīti noziedzīgi nodarījumi ir tādi nodarījumi, kuru izdarītāji var pakļaut bērnu īpašam riskam. Pieņemot apstrīdēto normu, likumdevējs jau esot izšķīries par saudzējošāko personas tiesību ierobežošanas līdzekli.

Tiesību normas, kas regulē aizbildņa iecelšanu, esot izdotas ar mērķi aizsargāt bez vecāku gādības palikuša bērna intereses, nevis citas personas interesi būt par aizbildni. Esot jāņem vērā tas, ka kriminālatbildība ir paredzēta tikai par pašiem smagākajiem un sabiedrībai bīstamākajiem nodarījumiem. Izskatāmā lieta atšķiroties no Satversmes tiesā izskatītās lietas Nr. 2019-01-01, jo minētajā lietā tiesa vērtēja ierobežojumu, kas liedza adoptēt otra laulātā bērnu, nevis jautājumu par ārpusģimenes aprūpē esoša bērna adopciju vai aizbildnības nodibināšanu. Adopcijas process esot salīdzinoši ilgs, un tajā esot iespējams padziļināti izvērtēt otra laulātā piemērotību adoptētāja statusam. Turklāt adopciju apstiprinot tiesa. Savukārt brīdī, kad bērns palicis bez vecāku gādības, viņa labākajās interesēs esot tas, lai viņam nekavējoties tiek iecelts aizbildnis. Tāpēc esot sevišķi nepieciešami tādi skaidri kritēriji, kādi ietverti apstrīdētajā normā un nodrošina bērna aizsardzību no vardarbības. Adopcija esot iespējama tikai tad, ja ir pamats uzskatīt, ka tās rezultātā starp adoptētāju un adoptējamo izveidosies patiesas bērna un vecāka attiecības, taču tas neattiecoties uz aizbildni, kas ir bērna pārstāvis un par aizbildņa pienākumu pildīšanu saņem atlīdzību. Valsts neliedzot pieteicējai šīs lietas pamatā esošajā administratīvajā lietā dzīvot kopā ar savu laulāto, kā arī veidot ar viņa aizbildnībā esošajiem bērniem ģimeniskas attiecības. Tādējādi

kaitējums, kas ar attiecīgo ierobežojumu tiek nodarīts personai, esot daudz mazāks par sabiedrības ieguvumu no tā, ka bērni tiek pasargāti no ģimenē iespējamās vardarbības.

4. Pieaicinātā persona – Tieslietu ministrija – norāda, ka apstrīdētā norma neatbilst Satversmes 96. un 110. pantam tiktāl, ciktāl tā neparedz individuālu izvērtējumu gadījumā, kad persona bijusi sodīta par noziedzīgu nodarījumu, kas saistīts ar vardarbību vai tās piedraudējumu, un šādu noziedzīgu nodarījumu izdarījusi, būdama nepilngadīga, vai persona ir bērna radnieks vai tāda persona, ar kuru bērns ilgstoši dzīvojis kopā nedalītā saimniecībā.

Personas tiesības kļūst par aizbildni primāri esot analizējamās Satversmes 96. panta tvērumā, jo tās esot vērtējamās kā tiesības dzīvot savu dzīvi pēc sava prāta, piemēram, kļūstot par aizbildni un palīdzot bez vecāku gādības palikušiem bērniem, kā arī veidot un attīstīt attiecības ar citiem cilvēkiem, piemēram, kā aizbildnim uzņemot savā ģimenē ārpusģimenes aprūpē esošu bērnu. Savukārt gadījumā, kad persona tiek atzīta par atbilstošu aizbildņa pienākumu pildīšanai un iecelta par aizbildni, starp bērnu un aizbildni varot izveidoties tuvas ģimeniskas attiecības. Ņemot vērā to, ka ciešas personiskas saites starp bērnu un pieaugušo var izveidoties arī tad, ja bērns neaug ģimenē, apstrīdētā norma būtu izvērtējama arī Satversmes 110. panta tvērumā. Līdz ar to apstrīdētās normas atbilstība Satversmes 96. un 110. pantam būtu vērtējama to kopsakarā.

Apstrīdētajā normā noteiktais ierobežojums esot pieņemts ar likumu, un tam esot leģitīms mērķis – bērna tiesību un vislabāko interešu prioritāra nodrošināšana, lai ar proaktīvu un preventīvu rīcību pasargātu bērnu no vardarbības. Personas tiesības mazāk ierobežojošs līdzeklis – bāriņtiesas veikts individuāls izvērtējums – būtu pietiekams apstrīdētajā normā noteiktā ierobežojuma leģitīmā mērķa sasniegšanai, ja tiesības kļūst par aizbildni būtu tikai bērnam tuvām personām. Tāpat par līdzekli, kas mazāk ierobežotu tādas personas tiesības, kura izdarījusi vardarbīgu noziedzīgu nodarījumu, būdama nepilngadīga, varētu uzskatīt bāriņtiesas veiktu individuālu izvērtējumu, un arī šis līdzeklis būtu pietiekams, lai sasniegtu apstrīdētajā normā noteiktā pamattiesību ierobežojuma leģitīmo mērķi.

Aizbildnības mērķis esot nevis garantēt personai tiesības kļūst par aizbildni, bet gan garantēt bez vecāku gādības palikušam bērnam viņa vislabākajām interesēm atbilstošu aprūpi pie viņam piemērota aizbildņa laikā, kamēr bērns nevar būt vecāku aizgādībā. Aizbildnība kā ģimeniska aprūpes forma nevarot būt

pašmērķis, jo ikkatrā gadījumā jebkuras darbības veicamas, samērojot tās ar bērna vislabākajām interesēm. Līdz ar to esot nepieciešami likumdevēja noteikti kritēriji, kas attiecas uz personām, kuras vēlas uzņemties bērna aprūpi, un kas ietver zināmus ierobežojumus, lai preventīvi nodrošinātu bērna vislabāko interešu ievērošanu. Apstrīdētā norma tikusi pamatota ar nepieciešamību līdzvērtīgi citiem ciešā un ilgstošā saskarē ar bērnu esošām personām noteiktajiem ierobežojumiem nodrošināt bērnu drošību un prioritāri aizsargāt bērna tiesības.

Likumdevējs pirms tam, kad noteicis ierobežojumu, kas liedz uzņemties aizbildņa pienākumus, jau esot veicis novērtējumu un sašaurinājis to personu un to noziedzīgo nodarījumu loku, uz ko šis ierobežojums attiecināms.

Bāriņtiesas rīcībā nonākot visaptveroša informācija par personu, kura vēlas kļūt par aizbildni, tostarp arī par personības iezīmēm. Šī informācija varot būt pietiekama vispusīga izvērtējuma veikšanai un attiecīgi secināšanai, vai konkrētā persona atbilst aizbildņa pienākumu pildīšanai. Gadījumā, kad uz aizbildņa pienākumu pildīšanu pretendē persona, kas iepriekš bijusi sodīta par vardarbīgu noziedzīgu nodarījumu, būtu obligāti pieprasāms psihologa atzinums par šīs personas veselības stāvokli.

Tiesību normās, kas regulē jebkuru bez vecāku gādības palikuša bērna ārpusģimenes aprūpes formu un citstarp arī adopcijas lietas, attiecībā uz bērnam svešām personām tiekot saglabāti stingri ierobežojumi, kas atbilstot bērna tiesībām un vislabākajām interesēm. Personas, kas vēlas nodrošināt bērnam ārpusģimenes aprūpi, esot nošķiramas pēc konkrētās personas un konkrētā bērna tuvuma pakāpes. Ja par aizbildni varētu kļūt tikai un vienīgi bērnam tuvas personas, piemēram, bērna tuvākie radnieki vai personas, ar kurām viņš ilgstoši dzīvojis kopā nedalītā saimniecībā, tad individuāls izvērtējums būtu pietiekams apstrīdētajā normā noteiktā pamattiesību ierobežojuma leģitīmā mērķa sasniegšanai.

Bērns pēc savas psiholoģiskās attīstības un emocionālā brieduma pakāpes neesot pielīdzināms pieaugušam cilvēkam. Bērns neizprotot sankciju un procesuālo darbību būtību. Tāpat esot jāņem vērā tieši bērnu izdarītiem likumpārkāpumiem raksturīgā motivācija, piemēram, intensīvais socializācijas un identitātes formēšanās process. Proti, bērnam esot svarīga piederības izjūta, piedzīvojumu meklēšana, vienaudžu atzinība. Individīda smadzeņu daļa, kas atbild par spēju prognozēt savas rīcības sekas un uzņemties atbildību, turpinot attīstīties līdz pat 25 gadu vecumam. Nepilngadīga persona vēl tikai turpinot attīstīt spējas apzināties konkrētas rīcības iespējamās sekas, regulēt savas emocijas, organizēt, plānot savu rīcību, risināt dažādas problēmas. Tāpēc saistību starp nepilngadībā

izdarītu noziedzīgu nodarījumu un tā izdarītāja turpmāko dzīvi un rīcību varot izsecināt tikai tādējādi, ka individuāli tiek izvērtēts katrs atsevišķais gadījums.

Latvija esot uzņēmusies starptautiskās saistības, kas liek noteikt ierobežojumus tādu personu tiesībām izvēlēties profesiju un nodarbošanos, kuras ir bijušas sodītas par bērnu seksuālu izmantošanu vai seksuālu vardarbību. Tāpēc individuāls izvērtējums nekādā gadījumā nebūtu pieļaujams attiecībā uz personām, kas izdarījušas dzimumnoziegumu.

5. Pieaicinātā persona – Labklājības ministrija – uzskata, ka apstrīdētā norma neatbilst Satversmei.

Personas tiesības būt par bērna aizbildni esot iespējams noteikt ar mazāk ierobežojošu regulējumu, paredzot kritērijus, atbilstoši kuriem tiktu vērtēta potenciālā aizbildņa personība un kuri vienlaikus spētu nodrošināt arī bērna pasargāšanu no apdraudējuma. Aizbildņa iecelšanas tiesiskā regulējuma primārais mērķis esot aizsargāt bez vecāku gādības palikuša bērna intereses, nevis citas personas interesi būt par aizbildni. Taču, lemjot par aizbildņa statusa piešķiršanu un objektīvi izsverot personas piemērotību aizbildņa pienākumu pildīšanai, sodāmības fakts – neatkarīgi no tās dzēšanas vai noņemšanas – būtu obligāti vērtējams kopsakarā ar citiem personību raksturojošiem apstākļiem.

Personas sodāmības fakts pats par sevi varot nebūt pietiekams pamats tam, lai konstatētu pastāvošu vai nākotnē iespējamu bērna apdraudējumu. Lai konstatētu, ka persona tiešām var apdraudēt bērnu, esot nepieciešams ņemt vērā kriminālprocesā un soda izciešanas laikā konstatētos apstākļus, laiku, ko persona pavadījusi sabiedrībā, neizdarot jaunu noziedzīgu nodarījumu vai citu likumpārkāpumu, personības izmaiņas laika gaitā, personas raksturu, attieksmi, uzvedību un rīcību, tostarp attiecībās ar bērniem. Iespējas veikt šādu individuālu un objektīvu izvērtējumu gan esot ierobežotas, proti, atkarīgas no tā, ciktāl persona, kura vēlas kļūt par aizbildni, ir atklāta un gatava sadarboties ar speciālistiem un institūcijām.

Bāriņtiesas uzraudzība pār aizbildnību, tostarp uzraudzība pār bērna tiesību un interešu ievērošanu aizbildņa ģimenē, tiekots uzsākta ar brīdi, kad attiecībā uz konkrētu bērnu ir nodibināta aizbildnība un iecelts bērna aizbildnis. No šā brīža aizbildnis saskaroties ar vislielākajiem izaicinājumiem bērna aprūpē, un tad arī esot iespējams vērot patieso bērna un aizbildņa mijiedarbību. Turklāt izvērtējumam vajagot aptvert visu ģimeni. Ja vien potenciālais aizbildnis nav bērna radnieks un bērns nav atradies attiecīgās personas pastāvīgā aprūpē jau līdz

aizbildnības nodibināšanai, tad bāriņtiesas iespējas paredzēt konkrētā bērna un viņa potenciālā aizbildņa mijiedarbību tādos apstākļos, kādi varētu pastāvēt aizbildnības laikā, esot ierobežotas.

Aizbildnis esot persona, kas bērnam, kuram uz laiku vai pastāvīgi atņemta iespēja augt savā ģimenē vai kura interesēs nav pieļaujama palikšana tajā, aizstāj vecākus līdz brīdim, kad bērns var atgriezties savā ģimenē. Praksē lielākoties aizbildnību uzņemoties un par aizbildni tiekot iecelts kāds no bērna radniekiem. Aizbildnības nodibināšanas rezultātā bērnam primāri esot nodrošināma vispārēja labklājība, kā arī tiesību un interešu pārstāvība. Aizbildnības laikā starp bērnu un aizbildni varot izveidoties ģimeniskas attiecības, taču aizbildnības nodibināšanas rezultātā netiekot nodibināta ģimene juridiskā izpratnē un aizbildnis neiegūstot vecāka tiesības un pienākumus attiecībā uz bērnu.

Tas, vai par aizbildni iecelams arī otrs laulātais, lai arī viņš kā bērna vecāks varētu patstāvīgi, tiesiski darboties, nodrošinot bērna tiesību un interešu īstenošanu, esot izvērtējams atkarībā no katra konkrētā gadījuma apstākļiem. Otrs laulātais par aizbildni būtu iecelams sevišķi grūtas un sarežģītas aizbildnības gadījumos.

6. Pieaicinātā persona – tiesībsargs – norāda, ka apstrīdētā norma neatbilst Satversmes 96. un 110. pantam, jo tajā noteiktā pamattiesību ierobežojuma leģitīmo mērķi var sasniegt ar citiem, indivīda tiesības un likumiskās intereses mazāk ierobežojošiem līdzekļiem.

Satversmes 96. pantā noteiktās tiesības uz privātās dzīves neaizskaramību un 110. pantā noteiktās tiesības uz ģimenes, vecāku un bērnu tiesību aizsardzību esot savstarpēji saistītas un tāpēc izskatāmajā lietā aplūkojamas to kopsakarā.

Pastāvot šaubas par to, vai apstrīdētajā normā paredzētais absolūtais aizliegums ir noteikts tādā procedūrā, kura atbilst labas likumdošanas principam. Apstrīdētās normas izstrādes procesā neesot apsvērts tas, vai tiešām ir nepieciešams noteikt šādu absolūtu aizliegumu bez iespējām to pārskatīt. No apstrīdētās normas izstrādes materiāliem neesot gūstams apstiprinājums arī tam, ka likumdevējs būtu izsecinājis un pamatojis, ka absolūtais aizliegums visos gadījumos atbilst bērna vislabākajām interesēm. Likumdevējs neesot vērtējis to, ka aizbildnības procesā ir iespējamas vairākas atšķirīgas situācijas atkarībā no tā, kādas attiecības ar bērnu potenciālajam aizbildnim bijušas iepriekš.

Apstrīdētajā normā noteiktajam pamattiesību ierobežojumam esot leģitīms mērķis – aizsargāt bērnu no visu veidu vardarbības ģimenē. Ja attiecībā uz personu,

kas agrāk ir sodīta par vardarbīga noziedzīga nodarījuma izdarīšanu, vardarbīgas uzvedības risks nav konstatējams, tad apstrīdētā norma, liedzot šai personai kļūt par aizbildni, savu leģitīmo mērķi nerasniedzot un tiekot ierobežotas bērna tiesības uzaugt ģimeniskā vidē, tostarp radnieku aprūpē. Neesot pamatots apgalvojums, ka likumdevējs noteicis aizliegumu kļūt par aizbildni vienīgi tām iepriekš sodītajām personām, kuras var pakļaut riskam bērna drošību. Likumdevējs iepriekšēju sodāmību par vardarbīgu noziedzīgu nodarījumu esot noteicis kā formālu kritēriju, kas liedz iespēju veikt individuālu personas izvērtējumu un tādējādi noskaidrot, vai konkrētajai personai piemīt aizbildņa pienākumu pildīšanai nepieciešamās spējas un īpašības. Turklāt bērna drošību varot apdraudēt arī iepriekš par vardarbīgu noziedzīgu nodarījumu nesodīta persona.

Aizbildņi esot pielīdzināmi vecākiem un faktiski stājoties vecāku vietā, pildot vecāku pienākumus (izņemot uzturdošanas pienākumu) un īstenojot tiesības, kas izriet no aizgādības tiesībām. Arī regulāri izmaksājamā valsts sociālā pabalsta – atlīdzības par aizbildņa pienākumu pildīšanu – saņemšanai neesot nozīmes, vērtējot faktisku ģimenes attiecību esību vai neesību. Atlīdzības saņemšana par bērna aprūpi neesot šķērslis tam, lai starp aprūpētāju un bērnu izveidotos patiesas bērna un vecāka attiecības.

Ja bērns dzīvo ģimenē, kurā viens no laulātajiem ir bērna aizbildnis, tad bērna vislabākajās interesēs būtu arī otra laulātā iecelšana par aizbildni, ja vien viņam piemīt aizbildņa pienākumu pildīšanai nepieciešamās spējas un īpašības. Bērna interesēs būtu tas, ka arī otrs laulātais spētu kā bērna vecāks patstāvīgi, tiesiski darboties, nodrošinot bērna tiesību un interešu īstenošanu. Turklāt emocionāli traumēta bērna audzināšana varot būt sevišķi grūta un sarežģīta.

Bāriņtiesa, piesaistot citus speciālistus un saņemot no tiem atzinumus, varētu efektīvi izvērtēt katra konkrētā gadījuma individuālos apstākļus un tādējādi pārliecināties par to, vai iepriekš par noziedzīgu ar vardarbību vai tās piedraudējumu saistītu nodarījumu sodītas personas būtība jeb personība neliecina par vardarbības risku un no tā izrietošu aizbilstamā bērna apdraudējumu. Aizbildnis esot ieceļams bez nepamatotas vilcināšanās, taču arī balstīšanās vienīgi uz formāliem kritērijiem šajā procesā nebūtu pieļaujama. Civillikuma normas nosakot bāriņtiesas pienākumu ikvienā gadījumā izvērtēt, vai par aizbildni ieceļamai personai piemīt aizbildņa pienākumu pildīšanai nepieciešamās spējas un īpašības. Ja bāriņtiesa nav pietiekami pārliecinājusies par personas atbilstību aizbildņa pienākumu pildīšanai, tad tā esot bāriņtiesas nolaidība. Pietiekami

pārliecināties – tas nozīmējot efektīvi izvērtēt potenciālā aizbildņa individuālos apstākļus, tostarp noskaidrot, vai viņš nevar pakļaut riskam bērna drošību.

Personas piemērotība aizbildņa pienākumu pildīšanai katrā gadījumā tiek izvērtēta, un šis process ietverot nepieciešamību saņemt psihiatra atzinumu par personas psihiskās veselības stāvokli. Tāpēc ar apstrīdēto normu noteiktais absolūtais aizliegums agrāk par vardarbīgu noziedzīgu nodarījumu sodītai personai kļūt par aizbildni esot nesamērīgs. Valstij esot pienākums preventīvi aizsargāt ikvienu bērnu no vardarbības ģimenē un nepieļaut aizbildnību tādā gadījumā, ja pastāv risks, ka aizbildnis varētu pret bērnu izturēties vardarbīgi. Tomēr preventīvajiem pasākumiem vajagot būt nepieciešamiem un mērķtiecīgiem. Līdz ar to attiecīgās sodāmības fakts pats par sevi nevarot būt pamats absolūtam aizliegumam personai būt par aizbildni, taču pēc sodāmības dzēšanas vai noņemšanas šis fakts esot rūpīgi izvērtējams kopsakarā ar citiem personu raksturojošiem apstākļiem.

7. Pieaicinātā persona – Valsts bērnu tiesību aizsardzības inspekcija – norāda, ka apstrīdētā norma atbilst Satversmes 96. un 110. pantam un bērna vislabāko interešu prioritātes principam.

Apstrīdētās normas mērķis esot vismazāk aizsargātās personas, proti, bez ģimenes palikuša bērna un tāda bērna, kura vecāki nespēj pārstāvēt viņa intereses, tiesību un interešu aizsardzība, ierobežojot to personu loku, kuras varētu iegūt aizbildņa statusu. Apstrīdētā norma preventīvi aizsargājot bērnu no iespējamās vardarbības pēc viņa nonākšanas aizbildnībā.

Aizbildņi saviem aizbilstamajiem atvietojoļot vecākus, un aizbildnis esot bērna likumiskais pārstāvis, kas veic Civillikumā noteiktos aprūpes pienākumus. Taču aizbildņa iecelšana neradot aizbildnim aizgādības tiesības attiecībā uz bērnu, kā tas notiekot bērna adopcijas gadījumā. Bāriņtiesa esot tiesīga dot aizbildnim norādījumus par aizbildnības īstenošanu.

Satversme negarantējot personai tiesības izveidot ģimeni, kļūstot par bērna aizbildni. Aizbildnis, audzinot bērnu ģimeniskā vidē, varot veidot vecāka un bērna attiecības, taču – atšķirībā no adopcijas – aizgādības tiesību pārtraukšanas gadījumā visām institūcijām mērķis esot viens un tas pats – panākt bērna drošu atgriešanos viņa bioloģiskajā ģimenē.

Apstrīdētajā normā noteiktais pamattiesību ierobežojums esot racionāls, saprātīgs un iedarbīgs līdzeklis bērna preventīvai aizsardzībai no tā, ka viņš varētu nonākt potenciāli vardarbīgas personas aizbildnībā. Persona, kas vardarbīgu

noziedzīgu nodarījumu izdarījusi, būdama nepilngadīga, esot vērtējama pēc tiem pašiem kritērijiem, pēc kuriem tiek vērtēta persona, kas šādu noziedzīgu nodarījumu izdarījusi, būdama pilngadīga.

Apstrīdētajā normā ietvertais pamattiesību ierobežojums esot vienīgais līdzeklis, ar kuru iespējams sasniegt šā ierobežojuma leģitīmo mērķi līdzvērtīgā kvalitātē. Par noziedzīgu nodarījumu sodītas personas individuāla izvērtēšana vai citādi līdzekļi, kas būtu saudzīgāki pret attiecīgo personu, neļautu leģitīmo mērķi sasniegt tādā pašā kvalitātē. Sabiedrība esot ieguvēja no tā, ka apstrīdētā norma liedz kļūt par aizbildni tādai personai, kura ir sodīta par vardarbīgu noziedzīgu nodarījumu, jo pat viena bērna pakļaušana vardarbības riskam neesot pieļaujama.

8. Pieaicinātā persona – biedrība „Latvijas Bāriņtiesu darbinieku asociācija” – norāda, ka tā nesaskata iespēju veikt potenciālā aizbildņa individuālu izvērtējumu visos gadījumos, taču pieļauj, ka ir iespējami atsevišķi izņēmumi, un īpaši akcentē bērna tiesības uzaugt savu radnieku lokā.

Vardarbīgas uzvedības risku varot konstatēt tikai pietiekami acīmredzamos gadījumos. Vardarbība pret bērnu esot viens no visgrūtāk konstatējamiem nodarījumiem. Latvijā neesot tādu regulāru, sistemātisku pētījumu par vardarbību pret bērniem, uz kuru pamata varētu izvērtēt šādas vardarbības tendences un ieviest pierādījumos balstītus pasākumus tās novēršanai. Tāpēc bāriņtiesa personas atbilstību aizbildņa pienākumu pildīšanai varētu izvērtēt vienīgi tad, ja persona, kura agrāk izdarījusi noziedzīgu ar vardarbību vai tās piedraudējumu saistītu nodarījumu, ir bērna radnieks, ja attiecīgais nodarījums ir vienīgais šīs personas pastrādātais noziedzīgais nodarījums, ja šis nodarījums nav bijis smags vai sevišķi smags un sodāmība ir dzēsta. Šādu vai līdzīgu kritēriju kopumam vajadzētu būt skaidri noteiktam normatīvajā aktā.

9. Pieaicinātā persona – Dr. iur. Inese Lībiņa-Egnere – norāda, ka atsevišķos gadījumos aizbildnim ar bērnu var izveidoties ģimeniskas saites, taču aizbildnības institūts pats par sevi primāri nav vērsts uz ģimenes izveidošanu vai saglabāšanu. Aizbildnības institūts paredzot īpašu palīdzību bērniem, kas palikuši bez vecāku gādības. Tādējādi apstrīdētās normas atbilstība Satversmes 110. pantam esot vērtējama nevis ģimenes, bet gan bērna tiesību aizsardzības izpratnē.

Likums paredzot aizbildņa pienākumu rūpēties par aizbilstamo kā konkrēta, faktiskā uzdevuma veikšanu, bet nenosakot pienākumu veidot un saglabāt

ģimeniskas attiecības. Tādēļ esot būtiski vērtēt un nošķirt gadījumus, kad par aizbildni bērnam kļūst tuvs radnieks, kas uzņemas šo pienākumu nolūkā veidot ar bērnu ģimeniskas un ciešas attiecības, no gadījumiem, kad aizbildnību uzņemas trešā persona, kuru ar bērnu līdz aizbildnības nodibināšanai nav saistījušas nedz radnieciskas, nedz ģimeniskas, nedz kā citādi emocionāli tuvas attiecības. Šādā gadījumā persona pildot aizbildnības pienākumu. Piemēram, par aizbildņiem praksē kļūstot arī bāriņtiesu, bērnu aprūpes iestāžu un krīzes centru vadītāji vai darbinieki. Vairumā šādu gadījumu ģimeniskā attieksme un saikne neveidojoties, bet bērnam tiek nodrošināta viņam ikdienišķi nepieciešamā aprūpe. Tādēļ bērns, kas palicis bez vecāku gādības, esot īpaši aizsargājams un nedrīkstētu pieļaut pat ne minimālu pret viņu vērstas vardarbības risku. Būtiski esot tas, lai visās darbībās tiktu ievērota bērna vislabāko interešu prioritāte.

Šobrīd attiecībā uz aizbildnības nodibināšanu likumdevējs neesot nošķīris gadījumus, kad par aizbildni kļūst persona, kuru ar bērnu saista ģimeniskas vai radnieciskas attiecības, no tiem gadījumiem, kad par aizbildni kļūst trešā persona, kurai ar bērnu pirms aizbildnības nodibināšanas nav bijis nekādu emocionālu saišu. Likumdevējs esot apzināti izšķīries par labu regulējumam, kas pieļauj to, ka par aizbildni var tikt ieceltas arī trešās personas, kurām ar bērnu pirms aizbildnības nodibināšanas nav bijis radniecisku vai emocionālu saišu. Taču minētās situācijas esot saturiski atšķirīgas. Ja likumdevējs nolemtu noteikt, ka ciešas radnieciskās, ģimeniskās saites ar bērnu ir aizbildnības nodibināšanas priekšnoteikums, tad būtu iespējams vērtēt to, vai personai, kura vēlas uzņemties aizbildnību un kurai sodāmība ir dzēsta, pēc konkrēta laika posma varētu tikt dota iespēja kļūt par aizbildni.

Aizbildņa pienākums esot gādāt par bērna mantu un pārstāvēt bērnu, kā arī lemt par citiem svarīgiem jautājumiem, kas var ietekmēt bērna dzīvi un atbilst bērna vislabākajām interesēm. Aizbildnis esot persona, kas vēlas uzņemties atbildību par bērna aprūpi gadījumā, kad tas palicis bez vecāku gādības, un veikt konkrētus pienākumus. Tāpēc apstrīdētā norma varētu tikt vērtēta personas privātautonomijas kontekstā.

Aizbildnības gadījumā, piemēram, situācijā, kad bērns zaudējis abus vecākus, esot būtiski rīkoties ātri – nekavējoties iecelt viņam aizbildni, turklāt tādu, kas būtu kompetents un nekādā ziņā neapdraudētu bērna tiesības. Šādā situācijā padziļināta un attiecīgi ilgāka individuālās situācijas izvērtēšana varot radīt nelabvēlīgas sekas, kas ietekmēs bērna vislabāko interešu īstenošanu, un tāpēc būtu attaisnojama stingrāku prasību izvirzīšana potenciālajam aizbildnim, tostarp

arī aizliegums būt par aizbildni personai, kura agrāk sodīta par vardarbīga noziedzīga nodarījuma izdarīšanu.

Ierobežojums, kas liedz trešajai personai tiesības būt par aizbildni, ja vien ir izvērtēta informācija par attiecīgo personību, tajā skaitā sodāmību par vardarbīgu noziedzīgu nodarījumu, esot pamatots un kalpojot leģitīmam mērķim – nodrošināt bērnam pēc iespējas objektīvi drošu aprūpi un vidi. Līdz ar to esot pamatota stingrāku ierobežojumu noteikšana šādai personai, ja tā izrādījusi vēlmi kļūt par aizbildni.

Secinājumu daļa

10. Ja ir apstrīdēta normas atbilstība vairākām augstāka juridiska spēka normām, tad Satversmes tiesai, ņemot vērā izskatāmās lietas būtību, ir jānosaka efektīvākā pieeja šīs atbilstības izvērtēšanai (*sk., piemēram, Satversmes tiesas 2018. gada 18. oktobra sprieduma lietā Nr. 2017-35-03 8. punktu*).

Pieteikuma iesniedzēja norāda, ka izskatāmajā lietā apstrīdētās normas atbilstība Satversmes 96. un 110. pantam ir vērtējama to kopsakarā. Satversmes 110. pants aizsargājot ģimenes, kurās vecāku un bērnu attiecības izveidojušās, ieceļot bērnam aizbildni. Turklāt šajā pantā esot ietverts arī valsts pozitīvais pienākums palīdzēt bērniem, kas palikuši bez vecāku gādības. Savukārt Satversmes 96. panta kontekstā esot aplūkojams ierobežojums, kas liedz personai iegūt aizbildņa statusu, jo ikvienai personai esot tiesības pretendēt uz aizbildņa statusa iegūšanu un centieni uzņemties atbildību un aprūpi par bērniem, kas palikuši bez vecāku gādības, esot privātautonomijas izpausmes forma. Ja likumā ietvertie kritēriji automātiski izslēdz kādu personu no šā procesa, tad tiekot ierobežotas personas tiesības pretendēt uz aizbildņa statusu. Tādējādi, atsakot personai iespēju kļūt par aizbildni, esot ierobežotas personas tiesības, kas izriet no Satversmes 96. un 110. panta. Savukārt Saeima atbildes rakstā norāda, ka apstrīdētajā normā noteiktais aizliegums nav aplūkojams Satversmes 96. panta tvērumā.

Ņemot vērā minēto, Satversmes tiesa, lai izskatāmajā lietā noteiktu efektīvāko pieeju apstrīdētās normas atbilstības vērtēšanai, visupirms noskaidros Satversmes 96. un 110. panta tvērumu kontekstā ar šīs lietas apstākļiem.

10.1. Satversmes 96. pants nosaka: „Ikvienam ir tiesības uz privātās dzīves, mājokļa un korespondences neaizskaramību.”

Kā atzinusi Satversmes tiesa, Satversmes 96. pantā konkretizētās tiesības ir nesaraucjami saistītas ar Satversmes ievada ceturtās rindkopas pirmajā teikumā ietverto konstitucionālo aksiomu: Latvija kā demokrātiska tiesiska valsts balstās uz cilvēka cieņu un brīvību. Personas privātā dzīve ir tā cilvēka eksistences sfēra, kurā indivīds kā saprātīga būtne un demokrātiskas tiesiskas valsts augstākā vērtība īsteno savu brīvību. Šī brīvības īstenošana ir personas autonomijas un pašnoteikšanās izpausme, kas veido attiecīgās personas privāto dzīvi. Tiesības uz privātās dzīves neaizskaramību nozīmē, ka indivīdam ir tiesības uz savu privāto telpu, ģimenes aizsardzību no nepamatotas iejaukšanās, kā arī tiesības dzīvot pēc sava prāta, saskaņā ar savu būtību un vēlmēm attīstīt un pilnveidot savu personību, tiesības veidot un attīstīt attiecības ar citiem cilvēkiem un ārpasauli, tiesības identificēties ar noteiktu sociālo grupu un veidot saziņu ar citiem cilvēkiem, iespējami minimāli ciešot no valsts vai citu personu iejaukšanās (*sk. Satversmes tiesas 2009. gada 23. aprīļa sprieduma lietā Nr. 2008-42-01 8. un 9. punktu un 2019. gada 5. decembra sprieduma lietā Nr. 2019-01-01 16.1. punktu*).

No Satversmes 89. panta izriet likumdevēja mērķis panākt Satversmē ietverto cilvēktiesību normu harmoniju ar starptautisko tiesību normām. Tāpēc Latvijai saistošās starptautiskās cilvēktiesību normas un to piemērošanas prakse konstitucionālo tiesību līmenī var kalpot par konkretizācijas līdzekli, lai noteiktu Satversmē ietverto pamattiesību un demokrātiskas tiesiskas valsts principu saturu un apjomu, ciktāl tas nenoved pie Satversmē ietverto pamattiesību aizsardzības samazināšanas (*sk., piemēram, Satversmes tiesas 2020. gada 16. jūlija sprieduma lietā Nr. 2019-25-03 18. punktu*).

Arī Eiropas Cilvēktiesību tiesa ir atzinusi, ka Eiropas Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas 8. pantā ietvertās tiesības uz privātās dzīves neaizskaramību aizsargā cilvēku kā personu, viņa attīstību, tiesības veidot un attīstīt attiecības ar citiem cilvēkiem, it īpaši emocionālajā sfērā, un ārpasauli (*sk. Eiropas Cilvēktiesību tiesas 1992. gada 16. decembra sprieduma lietā „Niemiets v. Germany”, pieteikums Nr. 13710/88, 29. punktu, 2002. gada 29. aprīļa sprieduma lietā „Pretty v. the United Kingdom”, pieteikums Nr. 2346/02, 61. punktu un 2003. gada 28. janvāra sprieduma lietā „Peck v. the United Kingdom”, pieteikums Nr. 44647/98, 57. punktu*). Tiesības uz privātautonomiju var aptvert arī personas publiska rakstura mijiedarbību ar citiem cilvēkiem (*sk. Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2001. gada 25. septembra sprieduma lietā „P.G. and J.H. v. the United Kingdom”, pieteikums Nr. 44787/98, 56. un 57. punktu*). Turklāt tās aptver tiesības uz privātumu – indivīda tiesības attīstīt savu

sociālo identitāti, veidojot attiecības ar citiem cilvēkiem (*sk. Eiropas Cilvēktiesību tiesas Lielās palātas 2017. gada 5. septembra sprieduma lietā „Bărbulescu v. Romania”, pieteikums Nr. 61496/08, 70. punktu*). Tiesības uz privātās dzīves neaizskaramību aizsargā personu no nepamatotas iejaukšanās tās ģimenes dzīvē, bet negarantē tiesības izveidot ģimeni (*sk., piemēram, Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2012. gada 4. oktobra sprieduma lietā „Harroudj v. France”, pieteikums Nr. 43631/09, 40. un 41. punktu un Lielās palātas 2017. gada 24. janvāra sprieduma lietā „Paradiso and Campanelli v. Italy”, pieteikums Nr. 25358/12, 140. un 141. punktu*). Vēlme izveidot ģimeni pati par sevi arī nav aplūkojama kā tiesības dzīvot pēc sava prāta vai atbilstoši saviem ieskatiem pilnveidot savu personību (*sk., piemēram, Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2002. gada 26. februāra sprieduma lietā „Fretté v. France”, pieteikums Nr. 36515/97, 32. punktu*).

Ievērojot Satversmes tiesas judikatūru un konkretizējot Satversmes 96. pantu kopsakarā ar Eiropas Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas 8. pantu, secināms, ka Satversmes 96. pants aizsargā gan personas brīvību veidot attiecības ar citiem cilvēkiem, gan ģimeni no nepamatotas iejaukšanās, taču pats par sevi neaizsargā personas vēlmi īstenot konkrēta bērna ārpusģimenes aprūpi.

10.2. Satversmes 110. pants nosaka: „Valsts aizsargā un atbalsta laulību – savienību starp vīrieti un sievieti, ģimeni, vecāku un bērna tiesības. Valsts īpaši palīdz bērniem invalīdiem, bērniem, kas palikuši bez vecāku gādības vai cietuši no varmācības.”

Satversmes 110. pants ietver ģimenes tiesības uz īpašu valsts atbalstu un aizsardzību (*sk. Satversmes tiesas 2005. gada 4. novembra sprieduma lietā Nr. 2005-09-01 8. punktu*). Likumdevēja pienākums nodrošināt ģimenes juridisko aizsardzību prasa noregulēt pastāvošo ģimenes attiecību dalībnieku personiskās un mantiskās attiecības. Savukārt pienākumu nodrošināt ģimenes sociālo un ekonomisko aizsardzību un atbalstu likumdevējs var izpildīt, konkretizējot likumā ģimenes tiesības uz īpašu aizsardzību un atbalstu, proti, paredzot likumā dažādus ģimenes aizsardzības un atbalsta pasākumus (*sk. Satversmes tiesas 2021. gada 8. aprīļa sprieduma lietā Nr. 2020-34-03 10.1. punktu*).

Valstij ir jāaizsargā ikviena ģimene (*sk. Satversmes tiesas 2016. gada 27. jūnija sprieduma lietā Nr. 2015-22-01 13. punktu*). Satversmes tiesa atzinusi, ka ģimene ir sociāla institūcija, kas balstās uz sociālajā realitātē konstatējamām ciešām personiskām saitēm, kuru pamatā ir sapratne un cieņa. Pat nepastāvot bioloģiskai saiknei vai juridiski atzītām bērna un vecāka attiecībām, starp bērnu

un personu, kas šo bērnu aprūpējusi, var pastāvēt faktiskas ģimenes attiecības. Ciešu personisku saišu pastāvēšana starp personām izriet no to noslēgtās laulības vai radniecības fakta, tomēr sociālajā realitātē ciešas personiskas saites rodas arī citos veidos (sk. *Satversmes tiesas 2019. gada 5. decembra sprieduma lietā Nr. 2019-01-01 16.2.2. punktu un 2020. gada 12. novembra sprieduma lietā Nr. 2019-33-01 12.1. punktu*). Turklāt Eiropas Cilvēktiesību tiesa atzinusi, ka ģimenes attiecības var izveidoties arī tādos gadījumos, kad bērna audzināšanu nodrošina personas, kuras nav viņa vecāki, bet īsteno vecāku nodrošinātai aprūpei pielīdzināmu bērna audzināšanu un kurām tā rezultātā izveidojas ciešas personiskas saites ar bērnu (sk. *Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2010. gada 27. aprīļa sprieduma lietā „Moretti and Benedetti v. Italy”, pieteikums Nr. 16318/07, 49. un 50. punktu, 2012. gada 17. janvāra sprieduma lietā „Kopf and Liberda v. Austria”, pieteikums Nr. 1598/06, 35. un 36. punktu, 2012. gada 4. oktobra sprieduma lietā „Harroudj v. France”, pieteikums Nr. 43631/09, 41. punktu un 2019. gada 9. aprīļa sprieduma lietā „V.D. and Others v. Russia”, pieteikums Nr. 72931/10, 90.–93. punktu*). Tādējādi Satversmes 110. panta tvērumā ietilpst arī tādu faktisku ģimeņu aizsardzība, kuras izveidojušās bērna ārpusģimenes aprūpes procesā, kurā īstenoja vecāku nodrošinātai aprūpei pielīdzināma bērna audzināšana.

Satversmes 110. pants paredz arī valsts pienākumu īpaši palīdzēt bērniem, kas palikuši bez vecāku gādības. Turklāt, īstenojot šo pienākumu, valstij, cik vien tas iespējams, jānodrošina, ka bērns uzaug ģimeniskā vidē (sk. *Satversmes tiesas 2019. gada 16. maija sprieduma lietā Nr. 2018-21-01 16.2. punktu*).

Bērna tiesību konvencijas 20. pantā noteikts, ka bērnam, kuram īslaicīgi vai pastāvīgi nav savas ģimenes vai kuru viņa paša interesēs nedrīkst atstāt ģimenē, ir tiesības uz īpašu valsts aizsardzību un palīdzību. Dalībvalstis saskaņā ar saviem tiesību aktiem nodrošina šādam bērnam alternatīvu aprūpi. Apsverot visas iespējas, ir jāņem vērā bērna audzināšanas vēlamā pēctecība un viņa etniskā izcelsme, reliģiskā un kultūras piederība, kā arī valoda.

Bērna tiesību konvencijas 20. pantā noteiktā prasība ietver valsts pienākumu nekavējoties nodrošināt ikvienam bērnam, kas palicis bez ģimenes gādības, bērna vislabākajām interesēm atbilstošu alternatīvu aprūpi. Lai tā būtu nodrošināta, alternatīvās aprūpes iespējām jābūt efektīvām un piemērotām gan ārkārtas, gan īstermiņa un ilgtermiņa problēmu risināšanai. Valstij iespēju robežās jānodrošina bērna uzaugšana ģimeniskā vidē līdz ar viņa vajadzībām atbilstošu aprūpi. Tas nozīmē vismaz to, ka tiek īstenotas bērna tiesības uz veselību un

izglītību, kā arī atbilstošu dzīves apstākļu nodrošināšanu un viņa aizsardzību no jebkāda veida vardarbības. Savukārt no tā izriet valsts pienākums veikt pienācīgu jebkuras šādu bērna aprūpi nodrošinošas personas sākotnējo pārbaudi un uzraudzību. Turklāt tieši valsts ir atbildīga par to, lai alternatīvā aprūpe visā tās laikā atbilstu bērna vislabākajām interesēm. Šādai aprūpei ir jāveicina ikviena bez vecāku gādības palikuša bērna cilvēka cieņas ievērošana. Tāpēc visu konkrēto apstākļu novērtēšanā ir būtiski ievērot individuālas pieejas principu, proti, pēc iespējas ņemt vērā tieši konkrētā bērna intereses (sk.: *Tobin J. Article 20. Special Protection for Children Deprived of Their Family Environment. In: Tobin J. (Ed.) The UN Convention on the Rights of the Child. A Commentary. Oxford: Oxford University, 2019, pp. 725–758*).

Tādējādi Satversmes 110. pantā ir ietverts valsts pienākums nodrošināt aizsardzību arī tādai ģimenei, kas izveidojusies bērna ārpusģimenes aprūpes īstenošanas rezultātā. Turklāt šis pants paredz valsts pozitīvo pienākumu palīdzēt ikvienam bez vecāku gādības palikušam bērnam un pienākumu nodrošināt ikviena bez vecāku gādības palikuša bērna vislabāko interešu aizsardzību, cik vien tas iespējams, veicinot viņa uzaugšanu ģimeniskā vidē.

10.3. Satversmes tiesa jau atzinusi, ka gadījumos, kad starp bērnu un pieaugušo izveidojušās faktiskas ģimenes attiecības, valstij jānodrošina to juridiska aizsardzība tādā veidā, lai, bērnam integrējoties ģimenē, šīs attiecības arī turpmāk varētu attīstīties, vienlaikus ievērojot bērna vislabākās intereses. Šādi valsts pienākumi ģimenes juridiskās aizsardzības aspektā ir ietverti Satversmes 110. pantā (sk. *Satversmes tiesas 2019. gada 5. decembra sprieduma lietā Nr. 2019-01-01 16.3.2. punktu*).

Satversmes 96. pants aizsargā personas brīvību veidot attiecības ar citiem cilvēkiem, kā arī aizsargā ģimeni no nepamatotas iejaukšanās. Tātad šajā pantā ir ietverts valsts negatīvais pienākums ģimenes aizsardzības kontekstā. Savukārt Satversmes 110. pantā ietvertas pamattiesības uz ģimenes aizsardzību valsts pozitīvā pienākuma aspektā, proti, ir noteikts valsts pienākums izveidot ģimenes aizsardzības sistēmu. Tāpat šajā pantā ietverts arī valsts pozitīvais pienākums nodrošināt ikviena bez vecāku gādības palikuša bērna aizsardzību, atbilstoši bērna vislabākajām interesēm veicinot viņa uzaugšanu ģimeniskā vidē.

Saeima atbildes rakstā norāda, ka valsts neliedz pieteicējai šīs lietas pamatā esošajā administratīvajā lietā nedz dzīvot kopā ar savu laulāto, nedz arī ar otra laulātā aizbildnībā esošajiem bērniem veidot ģimeniskas attiecības un pilnvērtīgi baudīt ģimenes dzīvi. Arī Pieteikuma iesniedzēja norādījusi, ka pieteicējas

potenciāli aizbilstamie bērni faktiski jau dzīvo viņas ģimenē. Tomēr, pēc Pieteikuma iesniedzējas ieskata, aizbildņa statusa piešķiršana pieteicējai nodrošinātu ģimenes juridisku aizsardzību un efektīvāku bērna tiesību īstenošanu, bērnu aprūpi un uzraudzību, jo tad ne tikai faktiski, bet arī tiesiski to īstenotu abi aizbildņi.

Pieteikuma iesniedzēja nav norādījusi, ka šīs lietas pamatā esošajā administratīvajā lietā būtu konstatēti tādi apstākļi, kas ļautu secināt, ka apstrīdētā norma pieteicējai minētajā administratīvajā lietā ierobežo Satversmes 96. pantā ietvertās pamattiesības, proti, tiesības uz ģimenes neaizskaramību vai brīvību veidot attiecības ar citiem cilvēkiem. Pieteikuma iesniedzējas argumenti pēc būtības ir vērsti nevis uz to, ka būtu nepamatoti ierobežotas Satversmes 96. pantā ietvertās personas pamattiesības, bet gan uz to, ka netiekot pienācīgi pildīts valsts pozitīvais pienākums nodrošināt aizsardzību bez vecāku gādības palikušam bērnam un tādām faktiskām ģimenes attiecībām, kas izveidojušās bērna ārpusģimenes aprūpes īstenošanas rezultātā.

Līdz ar to Satversmes tiesa secina, ka apstrīdētā norma neierobežo personas tiesības uz privātās dzīves neaizskaramību, kas ietvertas Satversmes 96. pantā, un tāpēc atbilstoši Satversmes tiesas likuma 29. panta pirmās daļas 6. punktam tiesvedība lietā šajā daļā nav turpināma.

10.4. Valsts pienākumi ģimenes un bez vecāku gādības palikušu bērnu aizsardzības aspektā ir ietverti Satversmes 110. pantā. Proti, valstij ir pienākums nodrošināt ģimenes un ikviena bez vecāku gādības palikuša bērna aizsardzību. Bērna vislabākajām interesēm atbilstošas ārpusģimenes aprūpes nodrošināšana ir viens no veidiem, kā likumdevējs var ne vien pildīt tam Satversmes 110. pantā noteikto pienākumu īpaši palīdzēt bez vecāku gādības palikušiem bērniem, bet arī aizsargāt tādas faktiskas ģimenes, kuras izveidojušās, personām audzinot bērnu tādā veidā, kas pielīdzināms vecāku nodrošinātai bērna aprūpei.

Šīs lietas pamatā esošajā administratīvajā lietā tiek vērtēts jautājums par personas atbilstību aizbildņa pienākumu pildīšanai. Apstrīdētās normas piemērošana ietekmē aizbildņa iecelšanu bērnam un tādējādi arī bērna iespējas atbilstoši viņa vislabākajām interesēm uzaugt ģimeniskā vidē. Taču, lai noskaidrotu, vai valstij ir no Satversmes 110. panta izrietošs pienākums veikt pasākumus konkrētu ģimeņu aizsardzībai, izšķirošais ir tas apstākļi, vai konkrētajā gadījumā pastāv ģimeniskas attiecības (*sal. sk. Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2007. gada 28. jūnija sprieduma lietā „Wagner and J.M.W.L. v. Luxembourg”, pieteikums Nr. 76240/01, 117. punktu un 2019. gada 9. aprīļa*

sprieduma lietā „V.D. and Others v. Russia”, pieteikums Nr. 72931/10, 90.–93. punktu). Pieteikuma iesniedzēja norādījusi, ka pieteicēja šīs lietas pamatā esošajā administratīvajā lietā un viņas laulātais regulāri pavada laiku kopā ar bērniem un starp bērniem un abiem laulātajiem ir izveidojusies cieša emocionālā saikne un uzticība. Pieteicējas laulātais esot ieguvis bērnu aizbildņa statusu, un faktiski bērni jau pusgadu dzīvojuši pieteicējas ģimenē (*sk. lietas materiālu 1. sēj. 4. lp.*). Satversmes tiesa nepārvērtē administratīvo tiesu veikto apstākļu novērtējumu (*sal. sk., piemēram, Satversmes tiesas 2011. gada 13. decembra lēmuma par tiesvedības izbeigšanu lietā Nr. 2011-15-01 7. punktu*). Tādējādi izskatāmajā lietā nav pamata apšaubīt to, ka starp pieteicēju šīs lietas pamatā esošajā administratīvajā lietā un potenciāli aizbilstamajiem bērniem ārpusģimenes aprūpes īstenošanas rezultātā ir izveidojušās faktiskas ģimeniskas attiecības.

Ņemot vērā minēto, Satversmes tiesa secina, ka izskatāmajā lietā tai jāizvērtē, vai valsts, pieņemot apstrīdēto normu, ir izpildījusi tai Satversmes 110. pantā noteikto pienākumu aizsargāt ikvienu bez vecāku gādības palikušu bērnu un ģimeni, kas izveidojusies ārpusģimenes aprūpes īstenošanas rezultātā.

Līdz ar to tiesvedība lietā daļā par apstrīdētās normas atbilstību Satversmes 96. pantam ir izbeidzama, bet Satversmes tiesa izvērtēs, vai valsts, pieņemot apstrīdēto normu, ir izpildījusi tai Satversmes 110. pantā noteikto pienākumu nodrošināt aizsardzību ikvienam bērnam, kas palicis bez vecāku gādības, un ģimenei, kas izveidojusies ārpusģimenes aprūpes īstenošanas rezultātā.

11. Lai izskatāmajā lietā izvērtētu to, vai valsts ir izpildījusi tai Satversmes 110. pantā noteikto pozitīvo pienākumu, Satversmes tiesai jāpārbauda: pirmkārt, vai likumdevējs ir veicis pasākumus ikviena bez vecāku gādības palikuša bērna un ārpusģimenes aprūpes īstenošanas rezultātā izveidojušās ģimenes aizsardzības nodrošināšanai; otrkārt, vai šie pasākumi veikti pienācīgi, proti, vai ir ievēroti no demokrātiskas tiesiskas valsts pamatnormas atvasinātie vispārējie tiesību principi un citas Satversmes normas (*sal. sk. Satversmes tiesas 2019. gada 5. decembra sprieduma lietā Nr. 2019-01-01 17. punktu*).

12. Lai tiktu pildīts Satversmes 110. pantā noteiktais pienākums īpaši palīdzēt bērniem, kas palikuši bez vecāku gādības, Latvijas tiesību sistēmā ir noteikta ārpusģimenes aprūpe. Šis jēdziens ietver bērna pagaidu aprūpi audžuģimenē, ilgtermiņa aprūpi, nodibinot aizbildnību, un gadījumā, ja nav

iespējams nodrošināt bērna aprūpi ģimeniskā vidē, – bērna aprūpi iestādē. Aprīdētā norma ir daļa no aizbildnības tiesiskā regulējuma.

Tēvs un māte uz aizgādības tiesību pamata ir sava nepilngadīgā bērna dabiskie aizbildņi (*sk. Civillikuma 223. pantu*). Taču par bērna aizbildņiem nevar būt vecāki, kuri zaudējuši aizgādības tiesības. Tātad, ja pēc tiesas sprieduma vai kāda cita no pašu gribas neatkarīga iemesla dēļ abi vecāki zaudē aizgādības tiesības, bērnam tiek nodibināta aizbildnība vai bāriņtiesa lemj par citu ārpusģimenes aprūpes veidu. Ja aizgādības tiesības zaudē tikai viens vecāks, aizbildnība nodibināma vai bāriņtiesa lemj par citu ārpusģimenes aprūpes veidu gadījumos, kad tas nepieciešams bērna interesēs (*sk. Civillikuma 224. pantu*). Tiklīdz kādai personai ir informācija par gadījumu, kad bērns ir palicis bez vecāku aizgādības, tā paziņo par to attiecīgajai bāriņtiesai (*sk. Civillikuma 222. pantu*).

Vecākiem ir tiesība saviem bērniem testamentā iecelt aizbildņus. Arī noteikti un neapšaubāmi pierādītam tēva vai mātes nodomam iecelt par aizbildni saviem bērniem zināmas personas ir tāds pats spēks kā iecelšanai ar testamentu. Aizbildņi, kas iecelti šādā kārtībā, bāriņtiesai ir nekavējoties jāapstiprina (*sk. Civillikuma 229. un 230. pantu*). Savukārt Civillikuma 232. pants paredz, ka testamentā ieceltos aizbildņus bāriņtiesa var apstiprināt, tikai pārliecinājusies par personas atbilstību aizbildņa pienākumu pildīšanai. Gadījumos, kad vecāki nav izteikuši savu gribu aizbildņa iecelšanā, aizbildnība pār bērnu piekrīt vispirms viņu tuvākajiem radniekiem. Par tuvākajiem bērna radniekiem uzskatāmi tie, kas, viņam mirstot, būtu viņa likumiskie mantinieki. Lai tiktu nodibināta šāda aizbildnība, ir nepieciešams bāriņtiesas apstiprinājums. Bāriņtiesa par aizbildņiem izrauga no vienādi tuviem radniekiem piemērotākos, bet, ja tuvākie izrādītos nepiemēroti, tad tālākos (*sk. Civillikuma 235. pantu*).

Savukārt tādā gadījumā, ja starp nepilngadīgo radniekiem neatrodas spējīgi vai arī ja spējīgie nevar uzņemties aizbildnību, vai ja viņus atļaiž vai atceļ no aizbildņa pienākumu pildīšanas, kā arī ja nepilngadīgajiem nemaz nav radnieku, aizbildņus iecel bāriņtiesa no citu personu vidus (*sk. Civillikuma 236. pantu*). Ja arī šādā kārtībā bērnam nav iespējams nodibināt aizbildnību, bāriņtiesa lemj par citu ārpusģimenes aprūpes veidu (*sk. Civillikuma 222. pantu*).

Tādējādi vispirms aizbildnību īsteno bērna tēvs un māte kā sava nepilngadīgā bērna dabiskie aizbildņi, savukārt gadījumos, kad bērns palicis bez vecāku nodrošinātas aprūpes, bāriņtiesa lemj par aizbildnības nodibināšanu un aizbildņa iecelšanu bērnam saskaņā ar Bāriņtiesu likuma 26. pantu. Šā panta otrā

daļa paredz, ka īpaši grūtos un sarežģītos aizbildnības gadījumos bāriņtiesa var iecelt vairākus aizbildņus, bet ne vairāk par trim.

Aizbildņi atvieto saviem aizbilstamajiem bērniem vecākus, un aizbildņiem ir pienākums gādāt par sava aizbilstamā audzināšanu ar tādu pašu rūpību, ar kādu apzinīgi vecāki gādātu par savu bērnu audzināšanu. Aizbildnis bērna audzināšanu var uzticēt arī kādai citai personai, kurai uz to ir vajadzīgās spējas, saglabājot uzraudzību pār šādu audzināšanu (*sk. Civillikuma 252. un 255. pantu*). Aizbildnis ir bērna likumiskais pārstāvis, kura pienākums ir sekmēt bērna interešu un vajadzību apmierināšanu, pārstāvēt bērnu tiesiskajos darījumos un gādāt par viņa mantu (*sk. Civillikuma 261. un 269. pantu*). Tādējādi aizbildnim ir pienākums īstenot vecāku aprūpei pielīdzināmu sava aizbilstamā audzināšanu.

Atbilstoši Civillikuma 331. pantam aizbildņu rīcību pastāvīgi uzrauga bāriņtiesa. Aizbildnis turpina pildīt aizbildņa pienākumus līdz pat brīdim, kad bērns sasniedz pilngadību, ja vien neiestājas kāds no Civillikuma 341. pantā vai Bāriņtiesu likuma 33. panta pirmajā daļā minētajiem aizbildnības izbeigšanās vai aizbildņa atlaišanas gadījumiem. Savukārt atbilstoši Bāriņtiesu likuma 26. panta trešajai daļai gadījumos, kad aizbildnis ir kavēts īstenot aizbildnību vai atstādināts no aizbildņa pienākumu pildīšanas, bāriņtiesa var uz laiku iecelt citu aizbildni. Atbilstoši Civillikuma 341. panta 4. punktam šāda aizbildnība izbeidzas pēc noteiktā laika beigām. Tādējādi secināms, ka aizbildnība ir institūts, kas nodibināts uz konkrētu laiku vai līdz konkrētu apstākļu iestāšanās brīdim.

Atbilstoši Civillikuma 303.–306. pantam aizbildnim nav pienākuma uzturēt aizbilstamo par saviem līdzekļiem, un saskaņā ar Bērnu tiesību aizsardzības likuma 36.¹ panta pirmo daļu, Valsts sociālo pabalstu likuma 3. pantu un Ministru kabineta 2009. gada 22. decembra noteikumiem Nr. 1600 „Kārtība, kādā piešķir un izmaksā atlīdzību par aizbildņa pienākumu pildīšanu” valsts piešķir atlīdzību par aizbildņa pienākumu pildīšanu. Satversmes tiesa atzinusi, ka šādas atlīdzības mērķis ir finansiāli motivēt aizbildņa pienākumu pildīšanai piemērotu personu būt par bērna aizbildni, tādējādi sekmējot bērna vislabāko interešu prioritātes principa ievērošanu. Minētā atlīdzība ir vērsta uz to, lai cilvēki iesaistītos bez vecāku gādības palikušo bērnu aprūpē (*sk. Satversmes tiesas 2019. gada 16. maija sprieduma lietā Nr. 2018-21-01 16.2. punktu*).

Civillikuma 181. pants paredz, ka bērnam ir tiesības uzturēt personiskas attiecības un tiešus kontaktus citstarp ar personām, ar kurām bērns ilgu laiku ir dzīvojis nedalītā saimniecībā, ja tas atbilst viņa interesēm. Savukārt atbilstoši minētā likuma 182. pantam strīda gadījumā kārtību, kādā var izmantot šādu

saskarsmes tiesību, nosaka tiesa, izprasot bāriņtiesas atzinumu. Tādējādi Civillikums vispārīgi paredz tiesības uzturēt personiskas attiecības un tiešus kontaktus arī bērnam ar personu, ar kuru viņš ārpusģimenes aprūpes īstenošanas ietvaros ilgu laiku ir dzīvojis nedalītā saimniecībā, ja tas atbilst bērna vislabākajām interesēm.

Tātad valsts ir izveidojusi aizbildnības institūtu un noteikusi aizbildņa iecelšanas kārtību, kas veicina to, lai gadījumos, kad bērna vecāki nav tiesīgi vai spējīgi nodrošināt bērna aizgādību, viņam tiek nodrošināta vecāku īstenotai aprūpei pielīdzināma audzināšana. Valsts finansiāli motivē aizbildņa pienākumu pildīšanai piemērotu personu būt par bērna aizbildni, sekmējot bērna vislabāko interešu prioritātes principa ievērošanu. Likumdevējs ir noteicis aizbildnim pienākumus, kas vērsti uz bērna tiesību un interešu aizsardzību, kā arī bāriņtiesas uzraudzību pār aizbildnības īstenošanu atbilstoši bērna vislabākajām interesēm. Turklāt pēc tam, kad ārpusģimenes aprūpe, kurā nodrošināta vecāku īstenotai aprūpei pielīdzināma bērna audzināšana, izbeidzas, bērns ir tiesīgs ar aprūpētāju uzturēt personiskas attiecības un tiešus kontaktus, ja tas atbilst bērna vislabākajām interesēm.

Līdz ar to likumdevējs ir veicis pasākumus ikviena bez vecāku gādības palikuša bērna un arī ārpusģimenes aprūpes īstenošanas rezultātā izveidojušās ģimenes aizsardzības nodrošināšanai.

13. Lai pārbaudītu, vai likumdevējs ikviena bez vecāku gādības palikuša bērna un ārpusģimenes aprūpes īstenošanas rezultātā izveidojušās ģimenes aizsardzības nodrošināšanai nepieciešamos pasākumus ir veicis pienācīgi, Satversmes tiesa izvērtēs, vai likumdevējs ir ievērojis no demokrātiskas tiesiskas valsts pamatnormas atvasinātos vispārējos tiesību principus un citas Satversmes normas.

Pieteikuma iesniedzēja norāda, ka apstrīdētajā normā noteiktais aizliegums neatbilst samērīguma principam. Tam piekrīt arī tiesībsargs un Labklājības ministrija. Savukārt Tieslietu ministrija norāda, ka apstrīdētajā normā noteiktais aizliegums neatbilst samērīguma principam vien tiktāl, ciktāl tas liedz veikt individuālu tādas personas izvērtējumu, kura bijusi sodīta par noziedzīgu nodarījumu, kas saistīts ar vardarbību vai tās piedraudējumu, ja persona attiecīgo nodarījumu izdarījusi, būdama nepilngadīga, vai šī persona ir bērna radnieks vai tāda persona, ar kuru bērns ilgstoši dzīvojis kopā nedalītā saimniecībā. Līdzīgu viedokli paudusi arī biedrība „Latvijas Bāriņtiesu darbinieku asociācija”.

No demokrātiskas tiesiskas valsts pamatnormas visām valsts institūcijām izriet pienākums savā darbībā ievērot samērīguma principu. Tas vispārīgā veidā nozīmē, ka starp valsts varas darbību un mērķi, ko valsts vara ar šo darbību tiecas sasniegt, ir jābūt saprātīgām attiecībām (*sk. Satversmes tiesas 2018. gada 14. decembra sprieduma lietā Nr. 2018-09-0103 14.3. punktu un 2019. gada 5. decembra sprieduma lietā Nr. 2019-01-01 19. punktu*).

Līdz ar to Satversmes tiesai jāpārbauda, vai apstrīdētajā normā noteiktais aizliegums būt par aizbildni personai, kura sodīta par noziedzīgu nodarījumu, kas saistīts ar vardarbību vai tās piedraudējumu, – neatkarīgi no sodāmības dzēšanas vai noņemšanas, atbilst samērīguma principam.

14. Izvērtējot atbilstību samērīguma principam, jāpārbauda:

1) vai izraudzītie līdzekļi ir piemēroti leģitīmā mērķa sasniegšanai jeb vai ar izraudzīto līdzekli var sasniegt leģitīmo mērķi;

2) vai šāda rīcība ir nepieciešama jeb vai leģitīmo mērķi nevar sasniegt ar indivīda tiesības mazāk ierobežojošiem līdzekļiem;

3) vai ierobežojums ir atbilstošs jeb vai labums, ko iegūst sabiedrība, ir lielāks par indivīda tiesībām nodarīto kaitējumu.

Ja, izvērtējot tiesību normu, tiek atzīts, ka tā neatbilst kaut vienam no šiem kritērijiem, tā neatbilst arī samērīguma principam un ir prettiesiska (*sal. sk., piemēram, Satversmes tiesas 2015. gada 21. decembra sprieduma lietā Nr. 2015-03-01 25. punktu*).

15. Lai izvērtētu, vai apstrīdētajā normā noteiktais aizliegums ir samērīgs, Satversmes tiesai visupirms jānoskaidro šā aizlieguma mērķis.

Saeima norāda, ka apstrīdētā norma ir vērsta uz ikviena bez vecāku gādības palikuša bērna aizsardzību no jebkāda veida vardarbības. Šādam uzskatam piekrīt arī Pieteikuma iesniedzēja un lietā pieaicinātās personas.

Satversmes tiesa atzinusi, ka Satversmes 110. pants kopsakarā ar Bērna tiesību konvencijas 19. pantu aizliedz jebkāda veida vardarbību pret bērnu neatkarīgi no tās rakstura un valstij ir pienākums veikt visus atbilstošos pasākumus nolūkā pilnībā īstenot ikviena bērna tiesības. Ikviena bērna aizsardzība no vardarbības ir nodrošināma visupirms jau tieši ar preventīviem pasākumiem. Turklāt bērna aizsardzībā no vardarbības jāievēro piesardzības princips (*sk. Satversmes tiesas 2021. gada 25. marta sprieduma lietā Nr. 2020-36-01 15. punktu*).

Apstrīdētajā normā noteiktā aizlieguma mērķis ir novērst bērna nonākšanu tādas personas aizbildnībā, kura izdarījusi vardarbīgu noziedzīgu nodarījumu, un tādējādi preventīvi pasargāt bērnu no vardarbības riska.

Tātad apstrīdētajā normā noteiktā aizlieguma mērķis ir bērnu, proti, citu cilvēku, tiesību aizsardzība.

16. Pieteikuma iesniedzēja neapšaubā, ka apstrīdētajā normā noteiktā aizlieguma mērķis ir bērna tiesību aizsardzība, tomēr norāda, ka šis aizliegums ir absolūts. Proti, tas esot spēkā līdz attiecīgās personas mūža beigām un neparedzot konkrētā gadījuma individuālu izvērtēšanu. Apstrīdētajā normā noteikto aizliegumu par absolūtu uzskata arī Tieslietu ministrija, tiesībsargs un Valsts bērnu tiesību aizsardzības inspekcija. Savukārt Saeima norāda, ka šāds aizliegums nav uzskatāms par absolūtu, jo tas attiecas tikai uz tādām personām, kas izdarījušas noteikta veida noziedzīgus nodarījumus.

Satversmes tiesa atzinusi, ka, vērtējot, vai apstrīdētajā normā ir noteikts absolūtais aizliegums, ir jāņem vērā, pirmkārt, vai tas attiecas vai neattiecas uz visām pie noteiktas grupas piederošām personām, proti, vai tas paredz individuālu katra konkrētā gadījuma izvērtējumu un tādējādi pieļauj izņēmumus, un, otrkārt, vai tas ir noteikts uz zināmu laiku vai uz mūžu (*sk., piemēram, Satversmes tiesas 2020. gada 17. decembra sprieduma lietā Nr. 2020-18-01 20. punktu un 2021. gada 28. janvāra sprieduma lietā Nr. 2020-29-01 23. punktu*).

Apstrīdētā norma neattiecas uz personām, kuras sodītas par noziedzīgiem nodarījumiem pret tikumību un dzimumneaizskaramību, jo būt par aizbildni šādām personām liedz speciālā norma – Civillikuma 242. panta 6. punkts. Taču apstrīdētā norma liedz ikvienai personai, kura sodīta par jebkuru citu noziedzīgu nodarījumu, kas saistīts ar vardarbību vai tās piedraudējumu, būt par aizbildni neatkarīgi no sodāmības dzēšanas vai noņemšanas.

Krimināllikuma sevišķajā daļā ir ietvertas daudzas tiesību normas, kurās tieši norādīts uz vardarbību vai tās piedraudējumu kā uz noziedzīga nodarījuma pamatsastāva vai kvalificēta sastāva pazīmi, vai arī vardarbību var prezumēt pēc attiecīgā panta dispozīcijas satura. Minētie noziedzīgie nodarījumi var apdraudēt dažādas ar Krimināllikumu aizsargātas intereses, piemēram, dzīvību, veselību, mājokļa neaizskaramību, personisko brīvību, īpašumu, vispārējo drošību un sabiedrisko kārtību, pārvaldes kārtību. Tie var atšķirties arī pēc klasifikācijas, kuru nosaka atbilstoši personas vai sabiedrības interešu apdraudējuma raksturam un kaitīgumam. Turklāt vardarbība var izpausties ne vien kā fizisku sāpju nodarīšana

cietušajam, bet arī kā aktīvas darbības bez fizisku sāpju nodarīšanas, ierobežojot cietušā kustības vai pārvietošanās spēju, viņu sasienot vai izolējot kādā slēgtā telpā, turot, pagrūžot, atgrūžot vai kā citādi pielietojot fizisko spēku. Vardarbība var izpausties arī kā personas apreibināšana vai novešana bezsamaņas (bezpalīdzības) stāvoklī ar narkotisko, psihotropo, stipri iedarbīgu vai citu apreibinošo vielu palīdzību (*sk. Satversmes tiesas 2019. gada 5. decembra sprieduma lietā Nr. 2019-01-01 23.1. punktu un 2021. gada 25. marta sprieduma lietā Nr. 2020-36-01 12.3. punktu*). Tādējādi apstrīdētajā normā noteiktais aizliegums būt par aizbildni ikvienai personai, kura sodīta par noziedzīgu nodarījumu, kas saistīts ar vardarbību vai tās piedraudējumu, attiecas uz plašu situāciju klāstu un dažādiem ar Krimināllikumu aizsargāto interešu apdraudējumiem, kā arī atšķirīgu apdraudējuma raksturu un kaitīgumu.

Sodāmības dzēšana ir automātiska sodāmības izbeigšanās pēc Krimināllikuma 63. panta trešajā daļā paredzētā termiņa beigām. Savukārt sodāmības noņemšana nozīmē ar sodāmību saistīto krimināltiesisko seku izbeigšanos pirms tā brīža, kad sodāmība būtu automātiski dzēsta. Atbilstoši Krimināllikuma 63. panta devītajai daļai sodāmības dzēšana un noņemšana anulē visas izdarītā noziedzīgā nodarījuma krimināltiesiskās sekas, izņemot tās, kuras likumā paredzētas, ja pirms sodāmības dzēšanas vai noņemšanas izdarīts jauns noziedzīgs nodarījums. Satversmes tiesa ir atzinusi, ka iepriekšējā sodāmība pēc tās dzēšanas vai noņemšanas vairs nav ņemama vērā citā kriminālprocesā. Tomēr citās, ar krimināltiesību jomu nesaistītās tiesiskajās attiecībās sodāmības noņemšana vai dzēšana ne vienmēr nozīmē to, ka būtu izbeigušās arī ar sodāmību saistītās personai nelabvēlīgās tiesiskās sekas. Ja speciālajā likumā ir noteikts, ka ierobežojums pastāv neatkarīgi no sodāmības dzēšanas vai noņemšanas, tad tas turpina pastāvēt arī pēc tam, kad sodāmība tiek dzēsta vai noņemta Krimināllikuma 63. pantā paredzētajā kārtībā. Tādējādi sodāmības jēdziens plašākā nozīmē aptver arī citas juridiskas sekas, kas var pastāvēt arī pēc sodāmības dzēšanas vai noņemšanas (*sk. Satversmes tiesas 2017. gada 24. novembra sprieduma lietā Nr. 2017-07-01 19.3.1. punktu un 2021. gada 25. marta sprieduma lietā Nr. 2020-36-01 12.4. punktu*). Tādējādi apstrīdētajā normā noteiktais aizliegums būt par aizbildni ikvienai personai, kura sodīta par noziedzīgu nodarījumu, kas saistīts ar vardarbību vai tās piedraudējumu, ir spēkā uz mūžu.

No minētā secināms, ka apstrīdētajā normā noteiktais aizliegums būt par aizbildni attiecas uz ikvienu personu, kura sodīta par noziedzīgu nodarījumu, kas saistīts ar vardarbību vai tās piedraudējumu, bet nav bijis vērsts pret tikumību vai

dzimumneaizskaramību. Proti, šis aizliegums attiecas uz plašu situāciju klāstu, dažādiem ar Krimināllikumu aizsargāto interešu apdraudējumiem un atšķirīgu apdraudējuma raksturu un kaitīgumu, bet nepieļauj izņēmumus. Turklāt tas ir noteikts uz mūžu – tas ir spēkā neierobežotu laiku arī pēc sodāmības dzēšanas vai noņemšanas. Tādējādi apstrīdētajā normā noteiktais aizliegums ir absolūts.

Līdz ar to Satversmes tiesa izvērtēs, vai apstrīdētajā normā noteiktais aizliegums atbilst samērīguma principam, ievērojot šāda aizlieguma absolūto raksturu un Satversmes tiesas attīstīto judikatūru par absolūtā aizlieguma satversmības pārbaudi.

17. Lai izvērtētu, vai apstrīdētajā normā noteiktais absolūtais aizliegums ir samērīgs, Satversmes tiesai jānoskaidro, vai ar apstrīdēto normu var sasniegt tajā noteiktā absolūtā aizlieguma mērķi (*sk. Satversmes tiesas 2019. gada 5. decembra sprieduma lietā Nr. 2019-01-01 20. punktu*).

Likumdevējs tam Satversmes 110. pantā un Bērna tiesību konvencijas 19. panta pirmajā daļā noteikto pienākumu aizsargāt ikvienu bērnu no vardarbības izpilda, izstrādājot kompleksu pasākumu kopumu. Piemēram, par vardarbību pret bērnu personai iestājas likumā noteiktā atbildība, katrai personai ir pienākums ziņot kompetentai iestādei par vardarbību pret bērnu, un bērnu var šķirt no ģimenes, ja bērns tajā ir apdraudēts vardarbības dēļ (*sk. Satversmes tiesas 2019. gada 5. decembra sprieduma lietā Nr. 2019-01-01 20. punktu un 2021. gada 25. marta sprieduma lietā Nr. 2020-36-01 17. punktu*). Arī apstrīdētajā normā noteiktais aizliegums ir viens no šādiem pasākumiem bērnu aizsardzībai no vardarbības.

Apstrīdētajā normā noteiktā absolūtā aizlieguma piemērošana veicina ikviena bez vecāku gādības palikuša bērna aizsardzību no vardarbības, liedzot būt par aizbildni un tādējādi nonākt ilgstošā saskarsmē ar bērnu tādai personai, kuras rīcība iepriekš bijusi vērsta uz citas personas apdraudējumu, pielietojot vardarbību vai ar to piedraudot. Tādējādi apstrīdētajā normā noteiktais absolūtais aizliegums ir piemērots mērķa – aizsargāt bērnu jeb citu cilvēku tiesības – sasniegšanai.

Līdz ar to apstrīdētajā normā noteiktais absolūtais aizliegums ir piemērots tā mērķa sasniegšanai.

18. Satversmes tiesas kompetencē ir noskaidrot, vai likumdevējs, attiecībā uz konkrētu personu grupu nosakot absolūto aizliegumu, ir apsvēris to, vai konkrētajā gadījumā nepastāv kādi alternatīvi līdzekļi, kas personām Satversmē

ietvertās pamattiesības aizskartu mazāk (*sk. Satversmes tiesas 2017. gada 24. novembra sprieduma lietā Nr. 2017-07-01 19. punktu un 2019. gada 5. decembra sprieduma lietā Nr. 2019-01-01 21. punktu*).

Izvērtējot absolūtā aizlieguma samērīgumu, Satversmes tiesai jāpārlicinās arī par to, ka likumdevējs ir:

- 1) pamatojis absolūtā aizlieguma nepieciešamību;
- 2) izvērtējis absolūtā aizlieguma būtību un piemērošanas sekas;
- 3) pamatojis to, ka, paredzot izņēmumus no šā absolūtā aizlieguma, tā mērķis netiktu sasniegts līdzvērtīgā kvalitātē (*sk. Satversmes tiesas 2019. gada 5. decembra sprieduma lietā Nr. 2019-01-01 21. punktu*). Minētie apsvērumi pēc būtības konkrētā labas likumdošanas principa saturu gadījumos, kad likumdevējs lemj par absolūtā aizlieguma ietveršanu kādā tiesību normā (*sk. Satversmes tiesas 2020. gada 17. decembra sprieduma lietā Nr. 2020-18-01 21. punktu un 2021. gada 28. janvāra sprieduma lietā Nr. 2020-29-01 24. punktu*).

19. Pamatojot apstrīdētajā normā noteiktā absolūtā aizlieguma nepieciešamību, Saeima atbildes rakstā norāda: nosakot to noziedzīgo nodarījumu kategorijas, par kuru izdarīšanu notiesātajām personām nav piešķiramas tiesības pretendēt uz aizbildņa statusu, likumdevējs ir izšķīries par personas tiesības visvairāk saudzējošo absolūtā aizlieguma mērķa sasniegšanas līdzekli.

Apstrīdētajā normā noteiktais absolūtais aizliegums Civillikumā iekļauts ar 2015. gada 29. oktobra likuma „Grozījumi Civillikumā”, kas stājās spēkā 2015. gada 3. decembrī, 18. pantu. Ar šo pantu likumdevējs izteica jaunā redakcijā Civillikuma 242. pantu. Šo grozījumu izstrādes procesā 11. Saeimā likumprojekts Nr. 1077/Lp11, kas ietvēra absolūto aizliegumu par vardarbīgu noziedzīgu nodarījumu sodītai personai būt par aizbildni, tika izskatīts un pieņemts pirmajā lasījumā. Šā likumprojekta anotācijā norādīts, ka Civillikuma 242. pantā noteiktais to personu uzskaitījums, kuras nevar būt par aizbildņiem, ir nepilnīgs, jo tas neatbilst Bērnu tiesību aizsardzības likuma 72. panta trešajai daļai un Saeimā 2012. gada 29. novembrī pieņemtajam likumam „Grozījumi Civillikumā”, kas ir spēkā kopš 2013. gada 1. janvāra (*sk. 11. Saeimai iesniegtā likumprojekta Nr. 1077/Lp11 „Grozījumi Civillikumā” anotāciju*).

2014. gada 13. februārī, proti, dienā, kad likumprojekts Nr. 1077/Lp11 „Grozījumi Civillikumā” tika iesniegts 11. Saeimai, Bērnu tiesību aizsardzības likuma 72. panta trešajā daļā bija noteikts aizliegums bērnu aprūpes, izglītības, veselības aprūpes un citās tādās iestādēs, kurās uzturas bērni, strādāt citstarp tādām

personām, kuras sodītas par noziedzīgiem nodarījumiem, kas saistīti ar vardarbību vai tās piedraudējumu, – neatkarīgi no sodāmības dzēšanas vai noņemšanas. Satversmes tiesa 2021. gada 25. marta spriedumā lietā Nr. 2020-36-01 pēc būtības ir vērtējusi šāda aizlieguma atbilstību Satversmei un citstarp atzinusi, ka tā mērķis bijis proaktīvi un preventīvi pasargāt ikvienu bērnu no tādām personām, kuras izdarījušas vardarbīgus noziedzīgus nodarījumus.

Savukārt 2012. gada 29. novembra likuma „Grozījumi Civillikumā”, kas stājās spēkā 2013. gada 1. janvārī, 38. pants paredzēja izteikt Civillikuma 163. pantu jaunā redakcijā, tostarp tā ceturtās daļas 1. punktā paredzot aizliegumu būt par adoptētāju personai, kura sodīta par tīšiem noziedzīgiem nodarījumiem, kas saistīti ar vardarbību vai tās piedraudējumu, – neatkarīgi no sodāmības dzēšanas vai noņemšanas. Pēc tam, kad Saeima ar 2015. gada 29. oktobra likuma „Grozījumi Civillikumā”, kas stājās spēkā 2015. gada 3. decembrī, 2. pantu no Civillikuma 163. panta ceturtās daļas 1. punkta bija izslēgusi vārdu „tīšiem”, Satversmes tiesa 2019. gada 5. decembra spriedumā lietā Nr. 2019-01-01 izvērtēja šā punkta daļas atbilstību Satversmei un citstarp secināja, ka tajā noteiktā absolūtā aizlieguma mērķis bijis nodrošināt bērnu aizsardzību pret vardarbību.

Tādējādi, kā izriet no likumprojekta Nr. 1077/Lp11 „Grozījumi Civillikumā” anotācijas, likumdevējs nepieciešamību noteikt absolūtu aizliegumu būt par aizbildni personai, kura izdarījusi vardarbīgu noziedzīgu nodarījumu, ir pamatojis ar vajadzību saskaņot to ar likumā jau noteiktiem identiskiem aizliegumiem attiecībā uz tiesībām būt par adoptētāju un tiesībām strādāt institūcijās, kurās uzturas bērni. Šie aizliegumi, ar kuriem saskaņots apstrīdētajā normā noteiktais absolūtais aizliegums, bijuši vērsti uz ikviena bērna aizsardzību no vardarbības.

11. Saeimai iesniegtā likumprojekta Nr. 1077/Lp11 izskatīšana atbilstoši Saeimas kārtības ruļļa 39. panta otrajai daļai tika turpināta 12. Saeimā, vērtējot likumprojektu Nr. 77/Lp12 „Grozījumi Civillikumā” (*sk. 12. Saeimas 2014. gada 11. decembra sēdes stenogrammu*). Pirms otrā lasījuma tika iesniegti priekšlikumi grozījumiem Civillikuma 242. pantā, un tie tika apspriesti 12. Saeimas Juridiskās komisijas 2015. gada 18. februāra un 20. maija sēdēs (*sk. 12. Saeimas Juridiskās komisijas 2015. gada 18. februāra un 20. maija sēžu protokolus lietas materiālu 2. sēj. 66.–70., 77.–81. lp. un šo sēžu audioierakstus lietas materiālu 4. sēj.*). Likumprojektā ietvertais absolūtais aizliegums būt par aizbildni tādai personai, kas izdarījusi vardarbīgu noziedzīgu nodarījumu, komisijas sēdēs tika apspriests, vien diskutējot par to, vai ir pamatoti bāriņtiesai vērtēt arī tāda potenciālā aizbildņa

atbilstību likuma prasībām, kuru testamentā iecēlis bērna vecāks. Likumprojekta otrajā lasījumā deputāti par minēto absolūto aizliegumu nediskutēja (*sk. 12. Saeimas 2015. gada 11. jūnija sēdes stenogrammu*). Savukārt likumprojekta trešajā lasījumā, apspriežot to, vai ir pamatoti bāriņtiesai vērtēt arī tāda potenciālā aizbildņa atbilstību likuma prasībām, kuru testamentā iecēlis bērna vecāks, Juridiskās komisijas referente norādīja: bāriņtiesai būtu rūpīgāk jāpievēršas ikviena potenciālā aizbildņa vērtēšanai, tostarp jāizvērtē, vai testamentā norādītā persona nav sodīta par tādu noziedzīgu nodarījumu, kas saistīts ar vardarbību vai tās piedraudējumu, neatkarīgi no sodāmības dzēšanas (*sk. 12. Saeimas 2015. gada 29. oktobra sēdes stenogrammu*).

Saeima atbildes rakstā norāda, ka likumdevēja mērķis bija pilnveidot aizbildnības regulējumu un noteikt tādas aizbildnības ierobežojumus, kas bērnu drošības interesēs maksimāli novērstu iespējamību, ka bērns, kurš palicis bez vecāku gādības, aizbildnības rezultātā nonāk tādu personu ietekmē, kuras jau iepriekš ir pastrādājušas vardarbīgus noziedzīgus nodarījumus. Proti, attiecīgā ierobežojuma mērķis bijis novērst iespējamību, ka bērns nonāk tādā vidē, kurā tiek pakļauts vardarbībai. Lai īstenotu šo mērķi, likumdevējs apstrīdētajā normā noteicis konkrētu veidu noziedzīgus nodarījumus, par kuriem sodītas personas nedrīkst būt aizbildņi. Tātad apstrīdētā norma esot pieņemta, lai pasargātu bērnus pat no vismazākā vardarbības riska.

Satversmes tiesa secina, ka likumdevējs apstrīdētajā normā noteikto absolūto aizliegumu ir paredzējis kā vienu no kompleksiem pasākumiem, kas vērsti uz bērnu aizsardzību no vardarbības. Satversmes tiesa jau iepriekš uzsvērusi, ka valstij ir pienākums veicināt ikviena bērna aizsardzību no vardarbības. Līdz ar to likumdevējs ir pamatojis šā absolūtā aizlieguma nepieciešamību.

20. Nosakot absolūto aizliegumu, likumdevēja pienākums ir izvērtēt, vai šāds aizliegums ir nepieciešams konkrētajā apmērā, kā arī izvērtēt šā aizlieguma piemērošanas sekas (*sk. Satversmes tiesas 2017. gada 24. novembra sprieduma lietā Nr. 2017-07-01 19.2. punktu un 2019. gada 5. decembra sprieduma lietā Nr. 2019-01-01 23. punktu*). Tostarp likumdevējam ir pienākums pārliecināties, ka ar absolūto aizliegumu radītās sekas ir samērīgas (*sk. Satversmes tiesas 2017. gada 24. novembra sprieduma lietā Nr. 2017-07-01 19.2.2. punktu*).

Tiesiskajās attiecībās, kas skar bērnu, un visās darbībās attiecībā uz bērnu prioritāras ir viņa tiesības un vislabākās intereses (*sk. Satversmes tiesas 2019. gada 16. maija sprieduma lietā Nr. 2018-21-01 16.2. punktu*). Izstrādājot tiesisko

regulējumu, kas skar bērnu, likumdevējam ir pienākums izvērtēt tā ietekmi uz skartā bērna tiesībām un pamatot, ka tas atbilst viņa vislabākajām interesēm. Šajā aspektā likumdevējam ir jāpamato, ka bērna vislabākās intereses ir ņemtas vērā. Proti, likumdevējam jānorāda:

1) kas konkrētā tiesiskā regulējuma izstrādes procesā ir uzskatīts par bērna vislabākajām interesēm;

2) uz kādiem kritērijiem attiecīgais bērna interešu novērtējums ir balstīts;

3) kā bērna vislabākās intereses ir svērtas attiecībā pret citiem apsvērumiem (*sk., piemēram, Satversmes tiesas 2021. gada 25. marta sprieduma lietā Nr. 2020-36-01 19.3.1. punktu*).

No apstrīdētās normas izstrādes materiāliem un Saeimas atbildes raksta izriet, ka Saeima, pieņemot apstrīdēto normu, ir uzskatījusi, ka bez vecāku gādības palikuša bērna vislabākās intereses ir aizsardzība no vardarbības.

Satversmes tiesa atzinusi, ka atbilstoši Bērna tiesību konvencijas 19. panta pirmajai daļai valstij ir pienākums aizsargāt ikvienu bērnu no vardarbības. Vienlaikus valstij, cik vien tas iespējams, jānodrošina, ka bērns uzaug ģimeniskā vidē. Gan bērna tiesības uz aizsardzību no vardarbības, gan bērna uzaugšana ģimeniskā vidē ir tādi bērna tiesību aizsardzības apsvērumi, kas ir vienlīdz prioritāri un abi atbilst bērna vislabākajām interesēm. Gadījumos, kad starp šiem apsvērumiem pastāv kolīzija, tos nepieciešams savstarpēji līdzsvarot, lai atrastu bērna vislabākajām interesēm atbilstošu situācijas risinājumu (*sk. Satversmes tiesas 2019. gada 5. decembra sprieduma lietā Nr. 2019-01-01 23.1. punktu*).

Saeima norāda: likumdevējs ir apzinājies to, ka noziedzīgie nodarījumi, kas saistīti ar vardarbību vai tās piedraudējumu, ir tādi, kuru izdarītāji var bērnu pakļaut īpašam riskam. Ar apstrīdētajā normā noteikto absolūto aizliegumu radītās sekas esot samērīgas, jo neesot iespējams garantēt to, ka persona, kura agrāk izdarījusi vardarbīgu noziedzīgu nodarījumu, patiešām neapdraudēs bērnu.

Satversmes tiesa jau atzinusi: tas vien, ka persona kādreiz ir sodīta par noziedzīgu nodarījumu, kas saistīts ar vardarbību vai tās piedraudējumu, ne vienmēr ir pietiekams pamats tam, lai konstatētu, ka šī persona apdraud sabiedrību un bērnus ilgtermiņā. Personas uzvedība laika gaitā var mainīties. Septiņu līdz desmit gadu laikā, uzturoties sabiedrībā bez atkārtota noziedzīga nodarījuma izdarīšanas, lielai daļai sodīto personu risks atkārtoti izdarīt noziedzīgu nodarījumu nokrītas līdz nesodītu personu riska līmenim (*sk. Satversmes tiesas 2019. gada 5. decembra sprieduma lietā Nr. 2019-01-01 23.2. punktu un 2021. gada 25. marta sprieduma lietā Nr. 2020-36-01 19.3.2. punktu*). Turklāt bērns, kas

izdara noziedzīgu nodarījumu, var vēl nebūt sasniedzis pietiekamu brieduma pakāpi un pienācīgu izpratni par savas rīcības sekām. Tāpēc nepilngadībā izdarīta vardarbīga noziedzīga nodarījuma izdarīšanas fakts pats par sevi nedrīkst ietekmēt visu personas atlikušo dzīvi. Proti, likumdevējs nedrīkst prezumēt, ka ikviena persona, kas noziedzīgu nodarījumu izdara, būdama nepilngadīga, arī pieaugusi būs vardarbīga un tāda paliks līdz pat mūža galam (*sk. Satversmes tiesas 2021. gada 25. marta sprieduma lietā Nr. 2020-36-01 19.3.2. punktu*).

Tātad tas, ka persona reiz tikusi sodīta par vardarbīga noziedzīga nodarījuma izdarīšanu, ne vienmēr ir pietiekams pamats tam, lai konstatētu, ka šī persona apdraud bērnus ilgtermiņā. Paredzot aizliegumu, likumdevējam ir nevis jāvadās no vispārīgām prezumpcijām, bet gan pēc iespējas jāveicina individuāla taisnīguma sasniegšana (*sk. Satversmes tiesas 2021. gada 25. marta sprieduma lietā Nr. 2020-36-01 19.3.2. punktu*). Ar apstrīdēto normu aptvertās situācijas var būt ļoti dažādas. Atšķirīgas var būt gan ar noziedzīgo nodarījumu apdraudētās intereses, gan laiks, kas pagājis kopš tā izdarīšanas. Tāpat arī personas brieduma pakāpe un izpratne par noziedzīgā nodarījuma sekām var būtiski atšķirties atkarībā no tā, vai persona ir nepilngadīga vai pilngadīga.

Apstrīdētajā normā noteiktais absolūtais aizliegums ir attiecināms uz ikvienu personu, kura vēlas būt par bērna aizbildni. Proti, šis aizliegums ir attiecināms arī uz tādu personu, kuru vecāks noteicis testamentā par bērnam ieceļamo aizbildni, vai personu, kura ir bērna radnieks vai ilgstoši dzīvojusi kopā ar bērnu nedalītā saimniecībā. Tādējādi apstrīdētā norma liedz katrā konkrētajā gadījumā izvērtēt bez vecāku gādības palikuša bērna vislabākās intereses, tostarp bērna interesi palikt ģimeniskā vai viņam pazīstamā vidē – bērna radnieku vai viņam personiski tuvu personu aizbildnībā.

No apstrīdētās normas izstrādes materiāliem nav gūstams apstiprinājums tam, ka likumdevējs, nosakot absolūto aizliegumu par aizbildni būt personai, kura izdarījusi vardarbīgu noziedzīgu nodarījumu, pēc būtības ir apsvēris iespēju, ka personas uzvedība laika gaitā var mainīties, kā arī vērtējis ne tikai bērna tiesības uz aizsardzību no vardarbības, bet arī nepieciešamību, cik vien tas iespējams, nodrošināt to, ka bērns paliek ģimeniskā vai viņam pazīstamā vidē. Likumdevējs nav apsvēris arī to, kā šāds aizliegums ietekmē tādu faktisku ģimeņu aizsardzību, kuras izveidojušās bērna ārpusģimenes aprūpes īstenošanas rezultātā.

Līdz ar to likumdevējs nav izvērtējis absolūtā aizlieguma būtību un tā piemērošanas sekas.

21. Absolūtais aizliegums ir pieļaujams, ja likumdevējs ir pamatojis, ka, paredzot izņēmumus no šāda aizlieguma, tā mērķis netiktu sasniegts līdzvērtīgā kvalitātē. Likumdevējam, nosakot absolūto aizliegumu, ir jāpārlicinās, ka tas ir vienīgais līdzeklis, ar kuru var sasniegt tā mērķi. Tikai tādā gadījumā likumdevējs ir tiesīgs noteikt absolūto aizliegumu (*sk. Satversmes tiesas 2021. gada 28. janvāra sprieduma lietā Nr. 2020-29-01 24.3. punktu*).

Saeima uzskata, ka apstrīdētajā normā noteiktā absolūtā aizlieguma mērķi līdzvērtīgā kvalitātē nav iespējams sasniegt ar personas tiesības mazāk ierobežojošiem līdzekļiem, un tam piekrīt arī Valsts bērnu tiesību aizsardzības inspekcija. Savukārt Pieteikuma iesniedzēja norāda, ka apstrīdētajā normā noteiktā absolūtā aizlieguma mērķi līdzvērtīgā kvalitātē var sasniegt ar indivīda tiesības mazāk ierobežojošu līdzekli. Proti, to varot sasniegt, īstenojot Civillikuma 240. pantā un Bāriņtiesu likuma 29. pantā noteikto bāriņtiesas kompetenci individuāli izvērtēt personu, kas ieceļama par aizbildni. Par mazāk ierobežojošu līdzekli, pēc Pieteikuma iesniedzējas ieskata, varētu kalpot arī konkrēta termiņa noteikšana, pēc kura izbeigšanās persona, kas izdarījusi vardarbīgu noziedzīgu nodarījumu, tomēr varētu kļūt par aizbildni. Arī tiesībsargs, Labklājības ministrija, Tieslietu ministrija un biedrība „Latvijas Bāriņtiesu darbinieku asociācija” piekrīt, ka vismaz atsevišķos gadījumos apstrīdētajā normā noteiktā absolūtā aizlieguma mērķi līdzvērtīgā kvalitātē iespējams sasniegt ar individuālu personas izvērtējumu.

Satversmes tiesa jau atzinusi, ka izņēmumi no absolūtā aizlieguma var būt dažādi, piemēram, gan tāds regulējums, kas noteiktos gadījumos pieļauj individuālu izvērtējumu, gan likumā precīzi formulēti izņēmumi, gan arī regulējums, kas nosaka periodisku aizlieguma nepieciešamības pārskatīšanu. Piemērotākā risinājuma izvēle ietilpst likumdevēja rīcības brīvībā (*sk., piemēram, Satversmes tiesas 2021. gada 25. marta sprieduma lietā Nr. 2020-36-01 19.3.5. punktu*). Satversmes tiesas uzdevums nav atrast piemērotāko no alternatīviem risinājumiem absolūtā aizlieguma mērķa sasniegšanai. Satversmes tiesai arī nav spriedumā jāuzskaita visi iespējamie saudzējošākie līdzekļi. Konstatējot, ka ir kaut viens mazāk ierobežojošs līdzeklis, ir pamats atzīt, ka apstrīdētajā normā noteiktais absolūtais aizliegums neatbilst samērīguma principam (*sal. sk. Satversmes tiesas 2021. gada 28. janvāra sprieduma lietā Nr. 2020-29-01 24.3.2. punktu*).

Civillikuma 240. pants paredz, ka visos gadījumos, kad risināms jautājums par aizbildņa iecelšanu, bāriņtiesai ir pienākums izvērtēt par aizbildni ieceļamās personas atbilstību aizbildņa pienākumu pildīšanai. Bāriņtiesa raugās, lai par

aizbildni iecelamajai personai būtu aizbildņa pienākumu pildīšanai nepieciešamās spējas un īpašības, un izvērtē personas motivāciju kļūt par aizbildni, ģimenes locekļu savstarpējās attiecības, nodarbinātību, dzīves apstākļus, kā arī spēju pārstāvēt bērnu personiskajās un mantiskajās attiecībās. Turklāt, izvērtējot personas atbilstību aizbildņa pienākumu pildīšanai, bāriņtiesa ņem vērā atzinumus par personas veselības stāvokli, ko sniedz ģimenes ārsts, kura veselības aprūpē persona atradusies vismaz sešus mēnešus, kā arī psihiatrs un narkologs (*sk. Bāriņtiesu likuma 29. panta pirmo un otro daļu*). Bāriņtiesa arī pastāvīgi uzrauga aizbildņu rīcību bērna personisko un mantisko tiesību un interešu nodrošināšanā (*sk. Bāriņtiesu likuma 31. panta pirmo daļu*) un nepieciešamības gadījumā lemj par aizbildņa atcelšanu vai atlaišanu no aizbildņa pienākumu pildīšanas (*sk. Civillikuma 241. pantu, Bāriņtiesu likuma 32. panta pirmās daļas 3. punktu un 33. panta pirmo daļu*).

Tādējādi bāriņtiesa, ievērojot piesardzības principu, ir spējīga individuāli izvērtēt to, vai konkrētā persona, kas iepriekš izdarījusi vardarbīgu noziedzīgu nodarījumu, var radīt lielāku apdraudējumu bērna drošībai nekā nesodīta persona, turklāt bāriņtiesa jau pastāvīgi uzrauga to, vai bērna aizbildnība tiek īstenota atbilstoši bērna vislabākajām interesēm. Šādā individuālas izvērtēšanas procesā bāriņtiesai ir pienākums ievērot arī individuālas pieejas principu bērna viedokļa noskaidrošanā. Bērna viedoklim īpaša nozīme ir gadījumos, kad starp bērnu un potenciālo aizbildni jau ir izveidojušās ģimeniskas attiecības.

No minētā secināms, ka bērna vislabāko interešu aizsardzību un apstrīdētajā normā noteiktā absolūtā aizlieguma mērķi līdzvērtīgā kvalitātē var sasniegt ar indivīda tiesības mazāk ierobežojošiem līdzekļiem, kas turklāt neprasītu nesamērīgu ieguldījumu no valsts. Tādējādi apstrīdētajā normā noteiktais absolūtais aizliegums neatbilst samērīguma principam.

Līdz ar to apstrīdētā norma, ciktāl tā nosaka absolūtu aizliegumu par aizbildni būt personai, kura sodīta par noziedzīgu nodarījumu, kas saistīts ar vardarbību vai tās piedraudējumu, – neatkarīgi no sodāmības dzēšanas vai noņemšanas, neatbilst Satversmes 110. pantam.

22. Saskaņā ar Satversmes tiesas likuma 32. panta trešo daļu tiesību norma, kuru Satversmes tiesa atzinusi par neatbilstošu augstāka juridiska spēka tiesību normai, uzskatāma par spēkā neesošu no Satversmes tiesas sprieduma publicēšanas dienas, ja Satversmes tiesa nav noteikusi citādi. Saskaņā ar Satversmes tiesas likuma 31. panta 11. punktu Satversmes tiesa var spriedumā

norādīt brīdi, ar kuru zaudē spēku apstrīdētā tiesību norma (akts), kas atzīta par neatbilstošu augstāka juridiska spēka tiesību normai.

Satversmes tiesa ir atzinusi: lemjot par brīdi, ar kuru apstrīdētā norma zaudē spēku, lietās, kas ierosinātas pēc tiesas pieteikuma, Satversmes tiesai citstarp jāizvērtē, kāda ietekme uz attiecīgo lietu būs tās spriedumam (*sk., piemēram, Satversmes tiesas 2019. gada 5. decembra sprieduma lietā Nr. 2019-01-01 25. punktu*). Vienlaikus tiesai jāgādā arī par to, lai situācija, kāda varētu veidoties no brīža, kad apstrīdētā norma zaudē spēku, neradītu jaunus Satversmē ietvertu pamattiesību aizskārumus, kā arī nenodarītu būtisku kaitējumu valsts vai sabiedrības interesēm (*sk. Satversmes tiesas 2020. gada 2. novembra sprieduma lietā Nr. 2020-14-01 14. punktu*).

Pieteikuma iesniedzēja lūgusi apstrīdēto normu atzīt par spēkā neesošu no pieteicējas šīs lietas pamatā esošajā administratīvajā lietā pamattiesību aizskāruma rašanās brīža, proti, no dienas, kad apstrīdētā norma tika piemērota bāriņtiesā. Apstrīdētās normas atzīšana par spēkā neesošu no pamattiesību aizskāruma rašanās brīža attiecībā uz pieteicēju šīs lietas pamatā esošajā administratīvajā lietā ir vienīgā iespēja aizsargāt viņas pamattiesības. Papildus Administratīvās rajona tiesas tiesnese informējusi Satversmes tiesu, ka arī citā administratīvajā lietā bāriņtiesa piemērojusi apstrīdēto normu.

Ņemot vērā minēto, nolūkā aizsargāt visu to personu pamattiesības, kurām apstrīdētā norma ir piemērota un kuras šā sprieduma spēkā stāšanās dienā ir uzsākušas un turpina savu pamattiesību aizsardzību ar vispārējiem tiesību aizsardzības līdzekļiem, apstrīdētā norma, ciktāl tā nosaka absolūtu aizliegumu par aizbildni būt personai, kura sodīta par noziedzīgu nodarījumu, kas saistīts ar vardarbību vai tās piedraudējumu, – neatkarīgi no sodāmības dzēšanas vai noņemšanas, atzīstama par spēkā neesošu no šo personu pamattiesību aizskāruma rašanās brīža. Par personas pamattiesību aizskāruma rašanās brīdi uzskatāma diena, kad bāriņtiesa piemērojusi apstrīdēto normu, liedzot konkrētajai personai iegūt aizbildņa statusu bez individuāla apstākļu izvērtējuma. Savukārt attiecībā uz citām personām apstrīdētā norma, ciktāl tā nosaka absolūtu aizliegumu par aizbildni būt personai, kura sodīta par noziedzīgu nodarījumu, kas saistīts ar vardarbību vai tās piedraudējumu, – neatkarīgi no sodāmības dzēšanas vai noņemšanas, zaudē spēku no sprieduma publicēšanas dienas.

Iestādei vai tiesai, izvērtējot to, vai par vardarbīgu noziedzīgu nodarījumu sodītai personai ir tiesības būt par aizbildni, apstrīdētā norma uz šo personu jāattiecina individuāli. Tas nozīmē, ka iestādei vai tiesai ir jāveic individuāls

apstākļu izvērtējums, noskaidrojot iespējamos bērna drošības apdraudējuma riskus un tieši piemērojot Satversmi, tostarp piesardzības principu un bērna vislabāko interešu prioritātes principu, kā arī šajā spriedumā ietvertās atziņas.

Nolēmumu daļa

Pamatojoties uz Satversmes tiesas likuma 29. panta pirmās daļas 6. punktu, kā arī 30.–32. pantu, Satversmes tiesa

nosprieda:

1. Izbeigt tiesvedību lietā daļā par Civillikuma 242. panta 5. punkta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 96. pantam.

2. Atzīt Civillikuma 242. panta 5. punktu, ciktāl tas nosaka absolūtu aizliegumu par aizbildni būt personai, kura sodīta par noziedzīgu nodarījumu, kas saistīts ar vardarbību vai tās piedraudējumu, – neatkarīgi no sodāmības dzēšanas vai noņemšanas, par neatbilstošu Latvijas Republikas Satversmes 110. pantam.

3. Attiecībā uz personām, kurām piemērots Civillikuma 242. panta 5. punkts un kuras šā sprieduma spēkā stāšanās dienā ir uzsākušas un turpina savu pamattiesību aizsardzību ar vispārējiem tiesību aizsardzības līdzekļiem, atzīt Civillikuma 242. panta 5. punktu, ciktāl tas nosaka absolūtu aizliegumu par aizbildni būt personai, kura sodīta par noziedzīgu nodarījumu, kas saistīts ar vardarbību vai tās piedraudējumu, – neatkarīgi no sodāmības dzēšanas vai noņemšanas, par neatbilstošu Latvijas Republikas Satversmes 110. pantam un spēkā neesošu no šo personu pamattiesību aizskārums rašanās dienas.

Spriedums ir galīgs un nepārsūdzams.

Spriedums stājas spēkā tā publicēšanas dienā.

Tiesas sēdes priekšsēdētāja

Sanita Osipova